

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Diplomová práce

2013

Bc. Renata Pytlíčková

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Renata Pytlíčková

*Zvažované i realizované kroky homosexuálního páru
směrem k založení rodiny v kontextu české rodinné
politiky a možností sociální práce*

Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně na základě použitých pramenů a literatury uvedených v bibliografickém seznamu.

V Olomouci dne 26.6.2013

.....

Renata Pytlíčková

Poděkování:

Děkuji vedoucí diplomové práce, paní Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a především za ochotu pomoci při vypracování mé diplomové práce. Stejně tak děkuji slečně Markétě P. a slečně Martině M., které mi zprostředkovaly kontakt s páry pro případovou studii, protože bez nich by tato práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě děkuji i třem párům, které byly ochotny povídat o svém životě a odpovídat na mé otázky. Stejně tak děkuji všem, kteří mě podpořili.

Obsah

Použité zkratky.....	9
Úvod.....	10
1.Homosexuální pár a zakládání rodiny v kontextu současného uvažování o rodině – sociologická východiska.....	14
1.1.Partnerský život a rodina v současné české společnosti.....	15
1.2.Reálné i potenciální konfigurace rodin v čele s párem osob stejného pohlaví.....	17
2.Situace homosexuálního páru a tzv. homoparentální rodiny z právního a rodinně-politického hlediska.....	24
2.1.Právní postavení páru osob stejného pohlaví a implikace pro postavení rodiny v čele s párem osob stejného pohlaví.....	25
2.2.Homoparentální rodina z hlediska rodinné politiky.....	27
2.2.1.Rodinná politika – obecné pojetí.....	28
2.2.2.Homoparentální rodina na úrovni neúplné rodiny.....	29
3.Současné možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci.....	34
3.1.Možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci.....	35
3.1.1.Sociální práce – obecné pojetí.....	36
3.1.2.Poradenství v oblasti sociální práce s rodinou v kontextu homoparentality.....	37
3.1.3.Přímá pomoc a podpora v podobě zajištění konkrétní sociální služby pro rodiny s dětmi	39
3.1.4.Adopce a individuální pěstounská péče jedincem ze stejnopohlavního páru a činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí	41
3.1.4.1. Pěstounská péče	42
3.1.4.2. Osvojení.....	43

3.1.4.3. Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí.....	45
3.1.5. Další možnosti sociální práce v kontextu stejnopohlavních párů a homoparentálních rodin.....	48
3.2. Etické kontexty sociální práce s rodinou a osobnost sociálního pracovníka.....	49
3.2.1. Etický kodex – obecné pojetí.....	51
3.2.2. Role sociálního pracovníka.....	53
4. Kvalitativní výzkum stejnopohlavního páru a homoparentální rodiny.....	58
4.1. Časové zaměření kvalitativního výzkumu.....	58
4.2. Výběr výzkumného souboru.....	59
4.3. Metody provádění kvalitativního výzkumu.....	60
4.4. Průběh výzkumu se stejnopohlavním párem a homoparentální rodinou.....	61
5. Případové studie.....	65
5.1. Případová studie č. 1.....	65
5.1.1. Lesbický pár.....	65
5.1.2. Zvažované kroky.....	66
5.2. Případová studie č. 2.....	69
5.2.1. Gay pár (č. 1).....	69
5.2.2. Zvažované kroky.....	70
5.3. Případová studie č. 3.....	73
5.3.1. Gay pár (č. 2).....	73
5.3.2. Realizované kroky.....	74
6. Analýza a prezentace výsledků případových studií.....	77
6.1. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 1.....	77
6.2. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 2.....	78
6.3. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 3.....	80
6.4. Shrnutí výsledků.....	83

Závěr	87
Anotace	90
Abstract	91
Seznam literatury a pramenů	92
Přílohy	99
Příloha č. 1: Základní otázky pro polostrukturovaný rozhovor.....	99
1.sada: Kroky závažové	99
2.sada: Kroky realizované.....	100

Motto

„ Náš nezákladnější instinkt, není o přežití, ale o rodině. Většina z nás by dala svůj vlastní život za přežití člena rodiny, přesto vedeme až příliš často, náš každodenní život, jako bychom považovali svoji rodinu za samozřejmost. “

Paul Pearshall

Použité zkratky

MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí

VPSM: Výbor pro sexuální menšiny

LGBTI: „Ustálené seskupení pojmů „lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální menšina (VPSM, 2007, s. 5).“

G-L-B: Gay-Lesbian-Bisexual

OSPOD / SPO / SPOD: orgán sociálně-právní ochrany dětí/ sociálně-právní ochrana/
sociálně-právní ochrana dětí

S.p.: Sociální práce

Úvod

Tématem této diplomové práce jsou zvažované i realizované kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny v kontextu české rodinné politiky a možností sociální práce. Předmětem práce jsou tedy homosexuální páry, respektive jejich kroky, které směřují nebo směřovaly k založení rodiny, kterou v kontextu práce nazýváme rodinnou konstelací či homoparentální rodinou. Dále jsou otvírány otázky možností, ale i nedostatků sociální práce s rodinou a současně s rodinnou politikou určují hranicemi a optikou celé práce. **Cílem této diplomové práce je reflektovat z pohledu sociální práce kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny.**

Pro napsání této diplomové práce mě inspirovaly diskuze o tématech gay a lesbického rodičovství, které pořádá občanské sdružení PROUD¹, a kterých jsem se měla možnost zúčastnit. Jelikož jsem studentkou oboru Sociální práce se zaměřením na rodinu, byla mi další inspirací samotná možnost, najít prostřednictvím této diplomové práce místa, kde se sociální práce přímo dotýká problematiky homoparentálních rodin či jen stejnopohlavních párů, které chtějí založit rodinu. A přinést tak další pohled k diskuzi o homoparentálních rodinách nebo o samotných možnostech sociální práce.

Předkládaná diplomová práce nechce obhajovat homosexualitu, rodinné konstelace homosexuálů nebo naopak práce není kritikou homosexuální problematiky, ale především chce poukázat na aktuálnost tématu, existenci homosexuálních párů, které zakládají rodinné konstelace, nejasnosti v legislativě a dát možnosti sociální práci uvědomit si svůj postoj a dále se rozvíjet. K tématu homosexuality se nelze v rámci sociální práce stavět neutrálně, avšak je třeba si uvědomit, že činnosti a pomoc sociální práce by měly být poskytnuty všem bez rozdílu. „I když otázka gay a lesbického rodičovství stále funguje jako rozbuška, dostala se do

1

PROUD – Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu. Sdružení, které své kroky směřuje k vytvoření společnosti, kde sexuální orientace a identita není rozhodující pro kvalitu života.

popředí společenského zájmu jako velmi důležité integrální téma nejen diskusí o rovnoprávnosti sexuálních menšin, ale i obecných otázek uznání, různých forem diskriminace a lidských práv.“ (Sokolová,2009,s.115) Proto je diplomová práce také pojata jako další možná součást aktuálního diskurzu tohoto tématu. Potvrzením aktuálnosti je návrh zákona² nedávno projednávaný poslaneckou sněmovnou, který by měl odstranit nesnadné situace týkající se problémů, se kterými se potýkají homoparentální rodiny, ve smyslu stejných práv a povinností před zákonem bez ohledu na skutečné biologické rodičovství.

V této práci jsou využívány teoretické informace z disciplín, zabývajících se tematikou partnerství, rodiny a homosexuality: sociální práce, sociologie, psychologie, práva ale i teologie. Práce je koncipována jako teoreticko-výzkumná a doplněná přílohou se základními otázkami pro rozhovor s homosexuálními páry. Pro výzkumnou část byla zvolena metodologie kvalitativního výzkumu, konkrétně se jedná o případovou studii. Práce obsahuje celkem šest kapitol, kdy první tři kapitoly jsou teoretickými východisky či teoretickou základnou, která je následně využita ve výzkumné části práce, složené ze zbylých tří kapitol.

První kapitola je pojatá jako sociologické východisko a seznamuje s definováním rodiny a partnerským životem, ale i možnými konfiguracemi rodin v čele s párem stejného pohlaví.

Druhá kapitola je věnována právnímu postavení homoparentální rodiny v rámci České republiky a představuje hledisko rodinné politiky a místa pro uvažování nad těmito rodinami. Jelikož legislativa rodinné politiky nedefinuje homoparentální rodiny jako takové, jsou pro účely práce porovnávány s neúplnými rodinami (v praxi se s nimi totiž často takto pracuje).

Jak jsou současné možnosti sociální práce promítnuty v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci, je představeno ve třetí kapitole. Sociální práce je zde popisována prostřednictvím poradenské činnosti, přímé pomoci a podpory v podobě zajištění konkrétní služby pro rodinu s dětmi. Dále se také kapitola zaměřuje na adopci a pěstounskou péči. Zde je třeba upozornit, že tyto dva způsoby náhradní rodinné péče nejsou chápány jako prostředek k rodičovství, ale především jako způsob zajištění péče o dítě a jeho výchovy. Etické kontexty

² V době psaní diplomové práce se zatím jedná pouze o návrh, který nemá legislativní ráz. Jde spíše o úvahu několika poslanců.

práce s rodinou a samotná osobnost sociálního pracovníka jsou pojímány jako nezbytná součást této kapitoly, ale i celé diplomové práce.

Čtvrtou kapitolou začíná úvod pro kvalitativní výzkum, kde zvolenou metodou byla případová studie. Kapitola popisuje výběr výzkumného souboru, časové zaměření a průběh celého výzkumu.

Pátá kapitola je věnována třem případovým studiím homosexuálních párů, které plánují založení rodiny či rodinu již založily. Rozkrývá jednotlivé kroky, popisuje objevující se významné faktory a také hledá možná místa, kde by měla právě sociální práce hledat své možnosti uplatnění.

Poslední kapitola je analýzou zmíněných případových studií. Každá případová studie je do jisté míry charakteristická svým vlastním příběhem, ale je možné v ní také objevit podobnosti s teoretickými východisky. Proto je v analytické části vedena diskuze o aplikaci teoretických poznatků z první části diplomové práce. Celý výzkum odpovídá ve svém shrnutí na položenou otázku: **Jaké jsou kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny?**

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1. Homosexuální pár a zakládání rodiny v kontextu současného uvažování o rodině – sociologická východiska

Téma homosexuality je záležitostí, která se dotýká ať už osobně nebo vzdáleně všech lidí. Dotýkat se může ve smyslu vlastní homosexuality, homosexuality příbuzných nebo známých, ale také se může člověka dotýkat jako odborníka, který se homosexualitou zabývá. Postoje současných odborníků vůči homosexualitě jsou velmi různé. Dělí se na dva základní přístupy, kdy jeden je spíše více liberální a pojímá homosexuální páry na stejné úrovni jako heterosexuální páry. Tedy tak jako pro heterosexuálního jedince je přirozené žít s člověkem opačného pohlaví, pro homosexuálního jedince je odpovídajícím partnerstvím vztah stejnopohlavní. Zatímco druhý přístup vycházející nejčastěji z náboženských vlivů, v evropských podmínkách z židovsko-křesťanské tradice, odmítá stejnopohlavní partnerství, či přinejmenším jeho ztotožnění s manželstvím (Janošová, 2000, s. 13, 52). Toto jsou však pouze dva základní proudy. Mezi nimi najdeme celou škálu dalších možných způsobů pohlížení na tuto orientaci. Hodnocení homosexuality a pohlížení na ni, je také dále závislé na kultuře dané země. A tak může být např. vnímána jako trestní čin (Důrasová, 2008, s. 9). Homosexualita také může znamenat jednu z možných variant životního stylu. A vnímání homosexuality může být na úrovni nemoci či poruchy, avšak podle Mezinárodní klasifikace nemocí není homosexualita zahrnuta mezi poruchy (Důrasová, 2008, s. 11). Objevují se i názory, že homosexualita je způsobena hormonálními vlivy či existencí genetických faktorů, které vedou potencionálně k této sexuální orientaci (Pechová, 2005).

V zemích, kde je do jisté míry tolerována homosexualita či homosexuální páry a legislativa umožňuje registrované partnerství, je sféra rodičovských práv nebo status legitimního (sice nebiologického) rodiče v těchto svazcích ponechána stranou (Nedbálková, 2002). Země jako Nizozemí či severoamerický stát Vermont ve své legislativě dávají naroveň registrované partnerství a klasické manželství, tedy i s právy rodičovství. V České republice oficiální možnost rodičovství homosexuálního páru je nulová (Nedbálková, 2002). „Přesto

však i u nás žijí děti vychovávané dvěma maminkami nebo i když méně často, dvěma tatínky.“ (Nedbálková, 2002)

Tato kapitola se více přiklání ke zmíněnému liberálnímu přístupu a zabývá se proměnami rodiny jako takové a poukazuje na místa, kde právě dochází k vnímání homosexuálního páru jako legitimního. Poukazuje na reálné i potenciální konfigurace homoparentálních rodin, tedy známé reprodukční strategie homosexuálních párů a nastiňuje je pomocí dostupné literatury. Jak tomu je v reálném životě, se poté na případech tří konkrétních párů věnuje kvalitativně-výzkumná část této práce.

1.1. Partnerský život a rodina v současné české společnosti

Rodina jako taková je předmětem zájmu laiků a odborníků. I přes tento velký zájem neexistuje jednotná definice rodiny nebo její jednoznačné vymezení (Navrátilová, 2007, s. 106). Navrátilová (2007, s. 106) dále uvádí dvojí vymezení rodiny: „Na jedné straně je rodina chápána jako soužití lidí vázaných k sobě partnerským, manželským nebo rodičovským vztahem. Na straně druhé je rodina chápána jako domácnost. Do rodiny se počítají ti, kteří společně žijí v rámci jedné domácnosti.“ V kontextu této diplomové práce se přikláníme k druhé variantě.

Rodina prochází v průběhu posledních desetiletí řadou proměn. vzdaluje se nejen svému tradičnímu modelu, ale mění i své vzorce chování a hodnotový aspekt (Tuček, 2000, podle Polášková, 2009, s. 33). Po roce 1989 rodinné chování doznává významných změn, především v poklesu sňatečnosti a plodnosti (Chaloupková, 2010, s. 14). Současná rodina může být charakterizována svou větší závislostí na státu (např. v podobě závislosti na školním hodnocení dětí), větší nezávislostí na příbuzných a také větší nezávislostí manželů na rodině jako takové. Současná rodina jako instituce je více individualistická a oproti rodině tradiční, klade do popředí vzájemné vztahy (Singly, 1999, s. 11-14). Člověk je více vnímán jako

individuum, a také tak žije. Je vyvázán ze skupin a komunit, které ho v minulosti určovaly. Je více autonomní a nezávislý právě na těchto skupinách. Tato autonomie se odehrává na poli kontroly nad svým vlastním světem. Svoboda však vyžaduje dispozici určitými zdroji. Tento individualismus však neznamena zeslabení vazeb mezi lidmi a osamocení, ale vyžaduje právě intenzivní pohled blízkých lidí (Singly, 1999, podle Radimská, 2003, s. 675). Naši blízcí hrají zásadní roli ve vytváření naší osobní identity. A těmi to blízkými jsou právě partner či partnerka (Kaufmann, podle Radimská, 2003, s. 675). Zde je jistý paradox: člověk se snaží žít jako svobodné individuum, ale přesto si dále přeje žít společně s ostatními (Singly, 1999, podle Radimská, 2003, s. 675). Rodina prošla jistým vývojem a již jejím cílem není rodina jako taková, ale jednotliví členové, kteří ji tvoří, tedy individua. Rodina více slouží jednotlivcům a snaží se svým členům umožnit individualizaci. Zde může být jádro její nestability (Radimská, 2003, s. 676).

Hodnotový aspekt a změna vzorců chování se dále odráží v odkládání manželství do pozdějšího věku, nárůstu počtu nesezdaných soužití, oslabení stigmatizace bezdětnosti, ale také oslabení tradičních genderových rolí (Mareš, 2002; Možný, 2002, podle Polášková, 2009, s. 33). Mění se i pohled na mateřství a jeho hodnotu. Samotná reprodukční strategie a hodnota samotného dítěte se mění v důsledku objevujících se nových alternativních rolí a životních stylů (Mareš 2002, podle Polášková, 2009, s. 33). Detailněji můžeme tyto trendy popsat jako pokles úrovně plodnosti, rozvolnění vztahu mezi sňatkem a rodičovstvím, zvýšení rozvodovosti a obecně rostoucí křehkosti párového soužití (Holub, Šlapák, Šťastná, 2010, s. 15). Příčiny těchto změn mohou být v důsledku demokratizace společnosti, nárůstu příležitostí (Sobotka, 2008, Rabušic 1997, 2001, podle Chaloupková, 2010, s. 14) a také změna na pracovním trhu (Rychtaříková 1996, 2007, podle Chaloupková, 2010, s. 14). Navrátilová (2007, s. 107) toto potvrzuje a dodává: „V důsledku změny rodinného chování došlo ke snížení porodnosti, která významným způsobem narušila dosavadní demografickou strukturu obyvatel. Vedle snížení porodnosti se zvýšily počty rozvodů a počty neúplných rodin. Zároveň došlo k nárůstu nesezdaných soužití a zvýšil se počet dětí narozených mimo manželství.“

Několikrát byl zmíněn termín tradiční rodina. Ta může být popsána jako model vycházející z heterosexuální normy. Odráží se tedy v dichotomii mužsko-ženského principu a

jejich jasně definovaných rolí (Sokolová, 2004, podle Polášková, 2009, s. 33). Právě v pojetí tradiční rodiny, můžeme vidět překážky legitimizace partnerského života homosexuálů. I navzdory uvedeným změnám a trendům, stále převažuje názor o strukturování rodiny především pohlavím (Vaňurová, 2008, podle Polášková, 2009, s. 34) a spojení maskulinní role muže a femininní role ženy, potom za ideální formu pro výchovu dětí (Nedbálková 2009, podle Polášková, 2009, s.34). Sokolová (2004, s. 86) dále ještě v kontextu tradiční rodiny upozorňuje na sklon prezentovat rodinu jako neměnnou v kulturním i historickém pojetí. Koncept rodiny se však měnil a mění. Rodina je spíše politickou a selektivní institucí, která plní svoji kontrolní a organizační funkci celé společnosti.

Partnerský život homosexuálů můžeme vnímat jako typický příklad výše uvedených proměn a narušení pojetí tradičního rodinného uspořádání (Dunne, 2000, podle Polášková, 2009, s. 34). Homoparenální rodiny nebo partnerství stejnopohlavního páru jsou motorem ale i důsledkem společenských změn ve společnosti (Švab, podle Sokolová, 2004, s. 116). Diskuze o homosexualitě a partnerském životě jsou od pádu komunistického režimu součástí veřejného diskurzu (Sokolová, 2004, s. 81). Zároveň partnerský život stojí v čele debat o „nenormálnosti“ a „zvrácenosti“. Může být také pojímán jako ukazatel tolerance společnosti, její schopnosti vidět své předsudky a stereotypy (Sokolová, 2004, s. 81).

1.2. Reálné i potenciální konfigurace rodin v čele s párem osob stejného pohlaví

Podle Padrnose (2005, s. 11) o rodině můžeme mluvit v době, kdy se muži a ženě, kteří spolu žijí, narodí dítě. Rodinu tedy podle tohoto autora netvoří bezdětné manželské páry, bezdětné páry ve volném svazku nebo ani páry homosexuální. Tyto skupiny nazývá pseudorodinami nebo „novými rodinami“. Nalézt vhodnou definici rodiny, vzhledem k různému použití i vzhledem k proměnlivým hodnotám společnosti se nedaří ani MPSV v jeho Národní zprávě o rodině, kde je rodina chápána v nejširším pojetí „...jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solitarity

(Luscher, 1988, podle MPSV, 2004, s. 9)“. Do takto formulované definice bychom mohli zařadit v rámci této práce právě konfiguraci gay a lesbické rodiny, protože jednoznačně neodkazuje na pohlaví rodičů.

Gay a lesbické rodiny jsou stále více diskutovaným tématem nejen v samotném okruhu homosexuální komunity, ale také v akademické obci různých disciplín (Nedbálková, 2011, s. 9). "I když otázka gay a lesbického rodičovství stále funguje jako rozbuška, dostala se do popředí společenského zájmu jako velmi důležité integrální téma nejen diskusí o rovnoprávnosti sexuálních menšin, ale i obecných otázek uznání, různých forem diskriminace a lidských práv.“(Sokolová, 2009, s. 115) "Dá se bez nadsázky říci, že trend gay a lesbického rodičovství je na permanentním vzestupu, jak dokládají nejen (zejména zahraniční) odborné studie a výzkumy, ale především výpovědi a životní příběhy samotných gay a lesbických rodičů.“ (Sokolová, 2009, s. 116) A tak se můžeme z mnoha zdrojů dozvědět o cestách k rodičovství, a tedy potažmo i o konfiguracích rodin v čele s párem osob stejného pohlaví. Biologické rodičovství a sociální (nebiologické) rodičovství jsou dvě základní cesty k rodičovství, které se v praxi samozřejmě nemusí vylučovat (Polášková, 2009, s. 57).

Pojem rodičovství však umožňuje mnoho použití a rodičovské role jsou vykonávány v různých rodinných uspořádáních (Kuchařová, 2006, s. 49). Rodinné a alternativní formy soužití (rodinné konstelace či cesty k rodičovství) můžeme např. uvést následující:

- osamělí rodiče (neúplné rodiny);
- paralelní rodičovství, tedy co-parenting, kam můžeme zahrnout oba biologické rodiče, nevlastní rodiče i nového partnera jednoho z rodičů (Berlioz, 2006, podle Kuchařová, 2006, s. 50);
- vícečetné rodičovství (multi-parenting) v rekonstituovaných rodinách (Berlioz, 2006, podle Kuchařová, 2006, s. 50; Le Gall, Bettahar, 2001, podle Martin, 2003, s. 11);
- rodičovská péče vykonávaná prarodiči (Berlioz, 2006, podle Kuchařová, 2006, s. 50; Attias-Donfut, Segalen, 2001, podle Martin, 2003, s. 11);
- dysfunkční rodičovství v případech narušení rodičovských kompetencí;
- částečné rodičovství v případech, kdy je konstatována prostorová vzdálenost mezi rodiči a dětmi) (Berlioz, 2006, podle Kuchařová, 2006, s. 50);

- rodičovství homosexuálních partnerů (homo-parenting) (Berlioz, 2006, podle Kuchařová, 2006, s. 50; Gross, 2000, podle Martin, 2003, s. 11).

Na základě toho výčtu, lze analogicky vyvodit, že v případě reálné homoparentality se může jednat i formu vícečetného rodičovství či paralelního rodičovství, a tak dítě může fakticky mít více než dva rodiče.

O **biologickém rodičovství** mluvíme v případě homoparentálních rodin, kdy jeden z partnerů má potomka z předchozího heterosexuálního vztahu (většinou z manželství) nebo kdy došlo k záměrnému otěhotnění, kdy se sexuálním partnerem stává často muž z okruhu blízkých lidí. Existuje velmi málo případů, kdy jde o neznámý sexuální kontakt. Tento muž pak ve většině případů vystupuje jako biologický otec podílející se na výchově. Nebo dochází k paralelnímu (sdílenému) rodičovství gay a lesbického páru (Polášková, 2009, s. 57). Nedbáková (2011, s. 85) však uvádí: „Otcovská role v rozhovorech s lesbickými páry vystupovala jednak jako kýžený normativní ideál, ve smyslu „pro dítě by bylo dobré, kdyby otce mělo“, na druhou stranu byl známý otec osobou, která má možnost výrazně vstoupit do rodiny primárně tvořené dvěma matkami a dítětem. Ženy tuto situaci často opisovaly slovem „nárok“. Známý otec by si mohl nárokovat dítě způsobem, který by partnerkám nevyhovoval. Mohl by si činit nároky, kdybychom se potom neshodli.“ Podle Janošové (2000, s. 69) mají lesbické ženy, oproti gayům, větší možnost porodit a mít vlastního potomka. „V minulosti pocházely téměř všechny děti lesbických matek z rozpadlých manželství.“ (Janošová, 2000, 69) Co se týče homosexuálních otců, ti nemohou profitovat jako matky z mateřského preferenčního principu (tedy, že v zájmu malého dítěte, by měla být jeho péče svěřena matce). Gay otcové tak mohou trpět dvojitým břemenem neviditelnosti. Jeho sníženým postavením jako rodiče a jeho sexuální orientací (O`Donnell, 1999, s. 89-90).

Další variantou biologického rodičovství jsou *metody asistované reprodukce*. Tato varianta s sebou přinesla sice jednodušší cestu k vlastnímu biologickému rodičovství páru stejného pohlaví, ale také vyvolává živou diskuzi o nerozšiřování jejího využití (tj. aby byla primárně využívána v případech poruch reprodukce projevující se neschopností ženy

otěhotnět nebo neschopností muže ženu oplodnit) (Polášková, 2009, podle Zamykalová, 2003, s. 57-58). Tuzemská legislativa neumožňuje, aby lesbický pár byl přijat v centrech asistované reprodukce, i přesto však české ženy tuto možnost volí a cestují do zahraničí nebo se jim podaří standardní postup nějak obejít (Polášková, 2009, s. 58). Odmítnutí ze strany reprodukčního centra je často jen na formální úrovni (Polášková, 2009, podle Zamykalová, 2003, s. 58). Kromě umělého oplodnění s medicínskou asistencí existuje ještě cesta *inseminace bez odborné asistence* (tzv. domácí oplodnění). Jde o postup, který nevyžaduje asistenci další osoby nebo technologie (Polášková, 2009, s. 60). Janošová (2000, s. 69) na obranu homosexuálních párů, které se stávají biologickými rodiči, uvádí, že jde většinou o finančně zajištěné osoby, citově i emočně zralé, což je pro dítě nejlepším začátkem života, což se nedá vždy říct o mladých manželstvích uzavíraných narychlo z důvodu těhotenství ženy.

Otázkou pak zůstává postavení druhého rodiče (tedy toho nebiologického). Matka, která dítě porodila, má své bezvýhradní postavení. Zatímco „druhá matka“ (nebo „druhý otec“) je jako rodič vidět, pouze v případě, že vystupuje jako tento „druhý rodič“ v každodenním životě, činnostech a praktikách, musí si tedy rodičovství zasloužit (Nedbálková, 2011, s. 77).

Podíváme-li se na problematické postavení „druhého rodiče“ optikou právního a faktického postavení, tak v případě umělé inseminace od neznámého dárce můžeme identifikovat u narozeného dítěte, biologického otce, biologickou matku a další osobu, která sice nemá biologické vazby k dítěti, ale disponuje jistým právním postavením. Osoby, které jsou ve vztahu s rodičem dítěte mají také rodičovské práva a povinnosti k dítěti, např. podporu a péči o dítě. Můžeme tedy hovořit o statusu „faktického rodiče“ (Payne, MacEachern, 2006, s. 1-2). V případě heterosexuálního páru může manžel matky, resp. manželka otce osvojit dítě druhého a vytvořený právní vztah by se netýkal pouze povinnosti podílet se na výchově, ale také by vznikla zásadní statusová změna a nově vzniklé právní vztahy i pro příbuzné nevlastního rodiče (Hrušáková, Králíčková, 2006, s. 300). Faktické rodičovství tedy nabude své právní legitimacy a můžeme ho označit jako „právní rodičovství“ (Martin, 2003, s. 18). Zákon o registrovaném partnerství (č. 115/2006 Sb.) v případě homosexuálního páru, který by byl registrován, toto osvojení neumožňuje a proto o statusu „právního rodiče“ může hovořit pouze v uvozovkách a ponechat tomuto rodiči pouze jeho faktické postavení.

Budeme-li hovořit o stejnopohlavním páru, který bude mít potomka se známým dárcem a tento dárcem bude mít pokračující vztah s dítětem, tedy bude se podílet na výchově a navíc ještě bude uznán i po právní stránce jako otec, bude mít toto dítě tři rodiče (Payne, MacEachern, 2006, s. 3).

V kontextu biologického rodičovství existuje ještě jedna cesta, tzv. *surogátní mateřství*. (Zamykalová, 200, podle Polášková, 2009, s. 60). Jedná se o kontroverzní, lidsky i finančně náročný zákrok, který není často akceptován ani v zemích, ve kterých je prováděn (Polášková, 2009, s. 60).

„Náhradní mateřství (surrogate motherhood) je označení pro dohodu mezi ženou, náhradní matkou, a neplodným párem. V kontextu diplomové práce, tedy mezi gay párem a náhradní matkou. Náhradní matka se na základě této dohody nechá oplodnit genetickým materiálem neplodného páru. Takto narozené dítě pak náhradní matka předá tomuto páru, který dále vystupuje jako rodiče takto narozeného dítěte (Spejchal, 2011, s.1).“

Náhradní mateřství lze rozdělit na dva základní typy:

1. Mezi náhradní matkou a dítětem není žádná genetická vazba (tzv. úplné náhradní mateřství).
2. Náhradní matka poskytne své vajíčko (Spejchal, 2011, s. 1). Kliniky, které provádějí zákrok vedoucí k náhradnímu mateřství, se však variantě s dárcovským vajíčkem vyhýbají (Rumpík, 2011, podle Hátlová, 2011).

Náhradní mateřství se v ČR děje, ale není k němu vedena žádná evidence, protože zdravotnická zařízení musí zachovávat anonymitu všech stran (Spejkal, 2011, s. 3). Navíc Císařová (2010, podle Hátlová, 2011) dodává, že „náhradní mateřství není v rozporu s našimi zákony. České zákony nijak tuto službu nezakazují. Kliniky a páry, které se rozhodnou pro náhradní mateřství, tak nedělají nic protizákonného a pouze využívají jakési mezery v našich zákonech. Tou mezerou je fakt, že není zákon, který by tak či onak náhradní mateřství řešil. Je to proces, který u nás není zakázán, ale zároveň není ani povolen, či jinak legislativně řešen.“

Zaměříme-li se na právní stránku náhradního mateřství, lze na základě Ústavy (čl. 2 odst. 4) předpokládat, že náhradní mateřství by bylo možné, protože není zakázáno v oblasti soukromoprávní. Pro toto mateřství je typická dohoda mezi náhradní matkou a budoucími rodiči, tedy na základě této dohody podstoupí náhradní matka umělé oplodnění a následně narozené dítě předá budoucím rodičům (Spejkal, 2011, s. 2-3). „Nicméně tato dohoda by byla soudem patrně prohlášena za neplatnou pro rozpor s § 39 zák. č. 40/1964, občanský zákoník, který říká, že neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přiči dobrým mravům.“ (Spejkal, 2011, s. 2) Navíc podle zákona o rodině (č. 94/1963 Sb.) je matkou ta žena, která dítě porodila. Takže i bez ohledu na genetický původ dítěte, náhradní matka v okamžiku porodu, má k dítěti práva a povinnosti. Předání dítěte je soudně nevymahatelné, a pokud by došlo k předání za úplatek, došlo by k trestnému činu: svěření dítěte do moci jiného (Spejkal, 2011, s. 3).

V praxi k náhradnímu mateřství dochází tak, že budoucí rodiče se s náhradní matkou dohodnou sami a na kliniky chodí společně (Spejkal, 2011, s. 4, Rumpík, 2011, podle Hátlová, 2011). Jakmile dojde k úspěšnému umělému oplodnění, celý proces pro kliniku končí (Rumpík, 2011, podle Hátlová, 2011) a po narození dítěte, budoucí rodiče z právního hlediska, řeší celou situaci jako osvojení. Genetický otec uzná otcovství dítěte, které nosí náhradní matka (Spejkal, 2011, s. 4). V kontextu gay páru, který by byl registrován, nepřichází takové osvojení v úvahu (Zákon. č.115/2006 Sb.).

Sociální (nebiologické) rodičovství si můžeme představit jako možnosti *náhradní rodinné péče* (tj. pěstounská péče a osvojení). Homosexuální pár nemůže žádat o svěření dítěte do péče, ale na úrovni individuální je toto umožněno. Avšak pravděpodobnost, že jeden z partnerů dítě skutečně získá není příliš reálná (Polášková, 2009, s.61). I zde můžeme říci, že postavení „druhého rodiče“ (tedy toho, který dítě neosvojil nebo nemá v pěstounské péči) je spíše určováno zásluhou. Toto druhé mateřství nebo otcovství není všeobecně uznanou kategorií, takže se na něj nevztahují ani konkrétní a definovaná očekávání, a tak se jeho obsah musí vystavět. Nejde jen o toto vystavění v případě homoparentálních rodin, ale je třeba i ustanovit rodinu skrze pojmenování dětí či rodiny (jejich příjmení), také se odráží

v promýšlení oslovení obou partnerek nebo partnerů (matek, otců) dítětem (Nedbálková, 2011, s. 78-79).

Reprodukční strategie heterosexuálních žen a mužů jsou vázány na celkem očekávaná pravidla a vzorce rodinného soužití (Sokolová, 2009, s.121). Ačkoliv se to na první pohled nezdá, lesby a gayové „...mají vzhledem k nemožnosti realizovat své rodičovství klasickým normativním způsobem daleko širší pole možností, jak své představy o rodině a výchově dětí uskutečnit.“ (Sokolová, 2009, s. 121) Většina gayů a lesbických žen však preferuje klasický model biologického rodičovství a sociální rodičovství a adopce jsou spíše vnímané jako nouzové varianty (Sokolová, 2009, s. 121).

Tato první kapitola se zabývala pohledem na homosexuální pár jako legitimní součást společnosti v návaznosti na normy a hodnoty, které se mění v pojetí současné české rodiny. Poukázala na překážky v legitimizaci stejnopohlavních párů a dále popsala známé reprodukční strategie těchto párů. Kapitola dále otevřela otázky zákonné podmíněnosti kroků k založení rodiny homosexuálním párem a otázky nad postavením „druhého rodiče“. Na tyto otázky odpovídá následující 2. kapitola.

2. Situace homosexuálního páru a tzv. homoparentální rodiny z právního a rodinně-politického hlediska

„Homosexuální pár má na rozdíl od ostatních forem soužití nižší společensko-právní uznání, musí čelit většímu tlaku jak ze strany společnosti, tak ze strany vlastních příbuzných a známých.“ (Janošová, 2000, s. 55)

Vztah mezi osobami stejného pohlaví může být označen jako manželství (i se stejnými právními náklady jako manželství mezi osobami opačného pohlaví) např. pouze v některých zemích, např. v některých zemích skandinávských či ve Španělsku. Avšak v České republice homosexuální páry nemohou uzavírat manželství, pouze registrované partnerství. Kde se toto registrované partnerství liší od manželství ve vymezení vzájemných práv a povinností partnerů.

Předpoklad, že lesby a gayové jsou vyloučeni z právní klasifikace rodičů, je chybný. Homosexuální rodič jako biologický rodič má stejný status jako heterosexuální rodič. Sexuální orientace tedy nehraje roli v přidělování biologicko-rodčovské role (O' Donnell, 1999, s. 89-90). Tato kapitola se tedy zabývá právním postavením páru osob stejného pohlaví a pojetím homoparentální rodiny z hlediska rodinné politiky. Stejnopohlavní pár zde stojí jako aktivní činitel směřující k založení rodiny a tato kapitola poukazuje na problematiku s tím spojenou. Homoparentální rodina je zde představena jako výsledek předchozích kroků páru. Tato rodina je kladena na úroveň neúplných rodin. To ukazuje na jejich znevýhodňování v samotné legislativě. Protože se kapitola dotýká úzce rodiny, patří sem neodmyslitelně i pohled na samotné děti a jejich práva.

V roce 1961 byla zrušena trestnost homosexuálního chování (Polášková, 2008, s. 35) a pokud se blíže zaměříme na právní úpravu zákazu diskriminace na základě sexuální orientace, je v právním řádu značná roztržitost a nesourodost. Míra ochrany před diskriminací tak záleží na oblasti života a na tom, z jakého důvodu k diskriminaci došlo. Na základní úrovni je čerpáno pro zákaz diskriminace z Listiny základních práv a svobod (např. čl. 3 odst. 1) a dále

také ze Smlouvy o založení ES (čl. 13) ve znění Amsterodamské smlouvy z roku 1997 (VPSM, 2007, s. 16). Povinnost k rovnému zacházení a ochrana před diskriminací se také například odráží v pracovně-právní oblasti na základě Antidiskriminačního zákona (č. 198/2009 Sb.) (Polášková, 2008, s. 36).

Stěžejní oblastí pro tuto kapitolu je oblast občansko-právní, kde nás nejvíce zajímá zákon o registrovaném partnerství (č.115/2006 Sb.). Schválení zákona je spíše pro homosexuální komunitu vnímáno jako symbolický krok než právní úprava, která by garantovala plnohodnotná partnerská práva (Polášková, 2008, s. 36, VPSM, 2007, s. 21). Zákon o registrovaném partnerství garantuje párům jistá práva, ale ve srovnání s manžely jsou tato práva velmi omezená (VPSM, 2007, s. 22).

2.1. Právní postavení páru osob stejného pohlaví a implikace pro postavení rodiny v čele s párem osob stejného pohlaví

Legislativní systém České republiky nahlíží na homosexualitu jako na plnohodnotnou a rovnoprávnou variantu sexuální orientace (Polášková, 2008, s. 35), avšak v úvodu kapitoly bylo zmíněno, že homosexuální pár má nižší společensko-právní postavení (Janošová, 2000, s. 55). Navzdory přijetí zákona o registrovaném partnerství (č.115/2006 Sb.), který umožňuje formalizaci partnerských svazků gayů a lesbických žen, není vyřešena otázka rodičovských práv partnerů a dětí vyrůstajících v homoparentálních rodinách (Polášková, 2008 s. 36). V České republice nemají partneři ve stejnopohlavním páru právo adoptovat dítě své partnerky nebo partnera (jak tomu je u manželských párů). Partnerka nebo partner se podílí na výchově dítěte řadu let (navíc tuto povinnost mají i uloženou zákonem o registrovaném partnerství), přesto nemohou upravit právní vztah k tomu dítěti, což je také v rozporu se zájmem dítěte. Upravení takového vztahu by bylo významné pro stabilitu vztahu samotného, ale i pro posílení jistoty (VPSM, 2007, s.26). VPSM (2007, s.26-27) k tomu více uvádí: „V případě úmrtí biologického rodiče hrozí nebezpečí, že dítě bude vytrženo ze svého prostředí a odděleno od osoby, která mu je nejbližší, aby bylo svěřeno do výchovy některé

osobě z biologické rodiny zemřelého rodiče. Dojde-li k rozpadu partnerství, hrozí, stejně jako v případě rozpadu manželství, nebezpečí, že biologický rodič bude dítěti bránit ve styku s bývalým partnerem či partnerkou, přestože dítě má k němu velmi silné citové pouto. Naopak v případě úmrtí nebiologického rodiče budou dítěti odepřena dědická práva, nebyla-li v jeho prospěch sepsána závěť atd.“

Zákon o registrovaném partnerství mimo jiné vylučuje osvojení dítěte registrovaným párem. Přestože náhradní rodinná péče spadá do působnosti zákona o rodině (č. 94/1963 Sb.), který ustanovuje, že uchazečem o individuální adopci může být jednotlivec bez ohledu na svoji sexuální orientaci, zmiňovaný zákon o registrovaném partnerství však následně zabraňuje osvojení, jakmile jsou partneři registrováni. V případě pěstounské péče nestojí status registrovaného partnera jako překážka, ale je povolena pouze individuální pěstounská péče (Polášková, 2009, s. 36 -38).

Uzavřením registrovaného partnerství dále nedochází mezi partnery ke vzniku společného jmění (jak je tomu u manželů) a v případě smrti jednoho z partnerů nemá pozůstalý partner nárok na vdovský nebo vdovecký důchod. Pokud jde o dědickou daň, ale i daň darovací, pohlíží se na registrované partnery jako na osoby, které nejsou v žádném příbuzenském svazku (řadí se do 3. skupiny, kde je sazba nejvyšší). Upíráním těchto majetkových práv, nerespektuje právní úprava skutečnost, že partneři spolu tráví celý život, budují svoji domácnost a v případě nedostatků se vzájemně podporují (VPSM, 2007, s. 28-29).

Několikrát bylo v kontextu právního postavení páru zmíněno i dítě samotné a jeho práva by také neměla být opomíjena. Zahraniční průzkumy³ ukazují, že stejnopohlavní páry jsou schopny svým dětem poskytnout vhodné rodinné prostředí. Je v zájmu dítěte, aby bylo

³ Mezi tyto průzkumy patří: Stacey, J., Biblarz J.T. (2001). *(How) Does the sexual orientation of parents matter?* American Sociological Review. 2001, vol. 66 (april), s. 159-183.

Green, R. (1987). *Sexual Identity of 37 children raised by Homosexual or Transsexual parents.* American Journal of Psychiatry, vol.135 (6), s. 692-697.

Kurdek, L.A. (1995). *Lesbian and Gay Couples.* In D'Augelli, A.R., Patterson C.J. (eds.) *Lesbian, Gay and Bisexual identities Over the Life Span: Psychological Perspectives.* New York: Oxford University Press.

vychováno v právně i sociálně stabilním prostředí. Tomu však v České republice brání legislativa ignorující existenci homoparentálních rodin. V praxi zájmy dítěte nejsou brány v potaz a bylo by tedy žádoucí, aby Česká republika vzala na vědomí vědecká fakta a zmiňované zájmy dětí (VPSM, 2007, s.25)⁴. Také Sokolová (2004, s. 92-93) uvádí studii o dětech z homoparentálních rodin. V této studii Americké pediatrické asociace přichází se závěrem, že děti z homoparentálních rodin nezakoušejí žádnou újmu ani nevykazují zmatky v genderové identitě. Dále studie uvedla, že lesbické matky jsou starostlivější při poskytování mužské role pro své děti oproti rozvedeným heterosexuálním matkám. Děti z gay nebo lesbických rodin jsou stejně vyrovnané (psychologicky i společensky) jako děti heterosexuálních rodin.

2.2. Homoparentální rodina z hlediska rodinné politiky

Česká republika patří mezi země, které nedávají oficiální možnosti pro zakládání rodiny gay a lesbickými páry. Nelze však popřít fakt, že tyto rodinné konstelace skutečně existují a do jisté míry i v souladu se zákonem o registrovaném partnerství, který uvádí, že samo partnerství není překážkou k výkonu rodičovské zodpovědnosti. Můžeme tedy říci, že české právo výchovu dětí stejnopohlavním párem nezakazuje, ale ani ji nepodporuje (Polášková, 2008, s. 38). Ať už mluvíme o nějaké úzké sociální skupině jako o rodině nebo o rodinné konstelaci gay a lesbických párů, nachází se zde dítě nebo děti, a tudíž je zde místo a přirozený podnět pro vytváření rodinné politiky. Toto tvrzení vyplývá například z Národní zprávy o rodině (MPSV, 2004, s. 12), která vidí cíl rodinné politiky právě v podpoře zdravé

Většina těchto výzkumů vzešla z obav a pochybností soudů, které rozhodovaly o svěření dítěte po rozvodu manželství v případech, kdy mělo být dítě svěřeno homosexuálnímu rodiči, či páru (Patterson, 2000, podle Nedbálková, 2002).

⁴ Děje se tak i vlivem důrazu na jiné zájmy dítěte. Může jít např. o obavy, že dítě, které se ocitne v homoparentální rodině nebude mít dostatečný mužský nebo ženský vzor. Toto je především ideologicky podbarvená otázka. Neutralita je v případě otázek týkajících se homosexuality takřka nemožná.

Dále také záleží na zvolené metodologii výzkumu, který se zabývá zájmy dítěte (způsob zkoumání, sledování proměnných). Nikdy ve výzkumu nelze sledovat vše. (pozn. autorky)

funkční rodiny. Koncepce rodinné politiky (MPSV, 2005, s. 4) dále dodává: „Komplexní a účinná politika podporující rodinu ve všech jejích základních sociálních funkcích (prorodinná politika) vychází z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti. Pomoc státu a společnosti rodinám s dětmi musí být pojímána jako významná sociální investice do budoucího rozvoje celé společnosti, nikoli jen jako zátěž pro státní rozpočet.“

Pro celkové pojetí a pochopení homoparentální rodiny v kontextu rodinné politiky a následné pohlížení na homoparentální rodinu jako na rodinu neúplnou je důležité vymezit alespoň obecně samotný pojem rodinná politika. Jelikož je rodinná politika velice široká oblast, zasahující do mnoha sfér života rodiny a jelikož rodinná politika není předmětem této diplomové práce, ale pouze kontextem, je tento pojem vysvětlen pouze na základní úrovni.

2.2.1. Rodinná politika – obecné pojetí

Rodinnou politiku lze vymezit jako „... komplexní systém podpory rodin nesměřující k upřednostnění jedné z jejích funkcí (např. populační), ale k posílení schopnosti rodin plnit všechny své přirozené funkce a dále je rozvíjet.“ (MPSV, 2004, s. 12) Rodinná politika pouze role podporuje, nikoli nepřebírá. Protože jde o politiku průřezovou, zasahuje do oblastí života rodiny, jako je například školství, zdravotnictví, bydlení, trhu práce a infrastruktury (MPSV, 2008, s. 8).

„Rodinná politika je v České republice realizován řadou intervencí a opatření, která mají svou oporu v legislativě.“ (Navrátilová, 2007, s. 110) Opatření rodinné politiky bývají odvozena od základních funkcí rodiny, kterými jsou funkce reprodukční, ekonomická, výchovná a pečovatelská (Navrátilová, 2007, podle Bogenschneider, Gross, s. 100). Tato opatření se odehrávají na úrovni specifických cílů ve vztahu k rodině, ale také na latentní úrovni, kdy sice nejsou zaměřena primárně na rodinu, ale mají na ně nepřímý vliv (Navrátilová, 2007, s. 110).

Obecné cíle rodinné politiky jsou ve vytváření společnosti, která je přátelská k rodině, a to legislativní i nelegislativní cestou. Usiluje tedy o odstranění překážek, které ohrožují stabilitu rodiny a vytvoření podmínek pro fungování rodiny. Dále se také snaží o posilu vlastní zodpovědnosti rodičů a členů rodiny navzájem (MPSV, 2008, s. 8).

Ve *specifických cílech* se poté odráží snaha o koncipování rodinné politiky tak, aby rodiny mohly mít děti v počtu a čase, který samy chtějí. Další snahou je minimalizovat znevýhodněné děti vyrůstající v ekonomicky a sociálně oslabených nebo neúplných rodinách, a to podpůrnými opatřeními, která jim umožní, aby se jejich životní šance přibližovaly vrstevníkům, kteří vyrůstají v lepších podmínkách. Významným cílem je také snaha o vytváření vhodných podmínek pro rodiče, kteří musí skloubit nároky trhu práce s nároky na péči o nezaopatřené děti (MPSV, 2005, s. 9).

Nástroje rodinné politiky můžeme rozdělit na *finanční podporu rodiny* (odrážející se v oblasti daňových opatření a v oblasti systému sociálního zabezpečení) (MPSV, 2013b) a *aktivity k podpoře rodiny* (realizované ve třech krocích: sociální služby, služby na podporu fungující rodiny a činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí) (MPSV, 2013a).

Dílčí nástroje jsou uvedeny pouze přehledově, protože konkrétní užití nástrojů je uvedeno v následující subkapitole, v kontextu neúplných rodin, z důvodů nemožnosti užití těchto nástrojů pro homoparentální rodinu. Jak již bylo zmíněno, tento typ rodinné konstelace není legislativou uznán, tedy ani podporován.

2.2.2. Homoparentální rodina na úrovni neúplné rodiny

Jak vyplývá z předchozích kapitol, homoparentální rodinu nemůžeme stavět na stejné místo jako rodinu „klasickou“, ať už z pohledu jejího „neviditelného postavení“ nebo neuznání ze strany legislativy. Ale můžeme ji analogicky postavit na úroveň neúplné rodiny a poukázat tak na její podporu ze strany státu, tedy rodinné politiky. V sociální oblasti se stát zaměřuje nejen na skupiny ohrožené sociálním vyloučením, ale právě i na neúplné rodiny

(MPSV, 2008, s. 7). „Podpora rodin je součástí investic do lidského kapitálu, který je vytvářen i v rodině, a proto je rodina pro soudržnost a další rozvoj společnosti nezbytná.“ (MPSV, 2008, s. 7)

„Neúplná rodina představuje pro nezanedbatelnou část české populace jednu z variant rodinného života. Vzhledem k současné stagnaci vysoké rozvodovosti při poklesu intenzity opakované sňatečnosti lze očekávat postupný nárůst osob žijících podstatnou část svého života v tomto typu rodinného soužití. Pro nemalou část dětí se toto rodinné prostředí stává dominantním pro období jejich socializace a dospívání.“ (Petrová, 1997, s. 3)

Rodiny úplné bývají velmi často a chybně ztotožňovány s rodinami nefunkčními. V minulosti se na například na svobodné matky pohlíželo negativně a často si s sebou nesly stigma, že „selhaly“. V současnosti činí podle sociologů více než ¼ narozených dětí, právě děti narozené mimo manželství. To však ještě neznamená, že jde o neúplné rodiny. Velkou část tvoří děti nesezdaných, avšak společně žijících rodičů (Sobotková, 2012, s. 127). Sobotková (2012, s. 127) dále uvádí, že spíše než tento fakt, je důležitější včas a vhodně vysvětlit dítěti, jak je to s otcem. Dítě potřebuje znát svoji minulost a rozumět jí.

Budeme-li tedy na homoparentální rodinu pohlížet pouze jako na biologickou matku a dítě (ať už žijící s „druhou matkou“ nebo ne) bude zmiňovaný nárůst této varianty doplněný i těmito konstelacemi. Navíc s rostoucí společenskou akceptací alternativních sexuálních (i citových) orientací, se v současnosti zvyšují a stávají se dostupnějšími právě formy rodinného života stojící mimo tradiční model (Polášková, 2008, podle Nedbálková & Polášková, 2005, s. 43).

Neúplnou rodinu můžeme charakterizovat chybějící přítomností druhého rodiče. (Petrová, 1997, s. 4). Takto ji ostatně vidí i legislativa, protože neakceptuje „druhou matku“ nebo „druhého otce“.

Základními typy neúplných rodin jsou:

- neúplné rodiny svobodných matek,

- neúplné rodiny vzniklé rozvodem manželství či rozpadem nesezdaného soužití partnerů-rodíčů,
- neúplné rodiny vzniklé úmrtím jednoho z partnerů (Petrová, 1997, s. 4).

Analogickou podobnost s homoparentální rodinou, zde vidíme v reprodukčních strategiích gay a lesbických párů (viz. kap. 1, podkap. 1.2.). Lesbické ženy, které mají své potomky, ať už z předešlého heterosexuálního manželství, osvojení nebo umělého oplodnění, zde stojí se svými dětmi jako členové neúplné rodiny (toto se samozřejmě může týkat i mužů). Jistou výhodou pro homoparentální rodinu (i když v rámci legislativy pojímanou jako neúplnou) může být existence „druhé matky“ nebo „druhé otce“, která/ý se může spolupodílet na výchově dětí a chodu domácnosti. Avšak toto vyrovnané sdílení péče o rodinu a chod domácnosti nemusí být vždy vnímáno jako pozitivní. Nevýhodou zde může být vzniklý stereotyp v rozdělení rolí provázaný s heterosexuální genderovou strukturou společnosti (Nedbálková, 2011, s. 98-99). U „klasických“ neúplných rodin bychom mohli tento prvek „sdílené péče“ postrádat, avšak Petrová (1997, s. 5) uvádí, že svobodné, rozvedené i ovdovělé osoby nejčastěji žijí se svými rodiči nebo druhem. Z toho lze usoudit, že prvek „sdílené péče“ může být převeden na ně. Formální neúplnost rodiny neznamena faktickou neúplnost. Často je přítomen druhý ekonomicky aktivní jedinec. Důležité je také samotné vědomí, že se jedinec o rodinné a rodičovské povinnosti může podělit s někým, kdo má zájem (Petrová, 1997, s. 38).

Jelikož rodinná politika představuje souhrn aktivit a opatření na podporu rodin (MPSV, 2008, s. 8), homoparentální rodina na úrovni neúplné rodiny, může využívat zmiňovanou finanční podporou a aktivity k podpoře rodiny. Českou veřejností jsou stále více upřednostňovány finanční příspěvky před ostatními nástroji podpory rodiny (Mitchell, 2010, s. 19), proto i z toho důvodu by jim měla být i zde věnována alespoň krátká pozornost.

Finanční podpora rodin v rámci rodinné politiky zahrnuje (MPSV, 2013b):

Daňová opatření zahrnují *daňové zvýhodnění na vyživované dítě* žijící s poplatníkem v domácnosti, zde si tedy můžeme představit biologickou matku, která bude nárokovat toto zvýhodnění formou slevy na dani nebo formou daňového bonusu (MPSV, 2013b).

V daňových opatřeních se nachází ještě tzv. *odpočet na manžela či manželku* (MPSV, 2013b). Tento odpočet však stejnopohlavní (registrovaní) partneři nemohou nárokovat. Můžeme vidět jisté znevýhodnění avšak ve srovnání s „klasickou“ neúplnou rodinou jistou analogii: ani jedno ze zmíněné rodinné konstelace nemá formálně manžela/manželku, tudíž není co nárokovat.

Systém sociálního zabezpečení se týká sociálního pojištění, které zahrnuje nemocenské pojištění upravené podle zákona o nemocenském pojištění (Zákon č. 187/2006 Sb.) a dále důchodové pojištění, upravené v zákoně o důchodovém pojištění (Zákon č. 155/1995 Sb.). V systému sociálního zabezpečení je dále obsažena státní sociální podpora, která je označením dávek pro osoby, které se nacházejí ve společensky uznaných sociálních situacích. Jde o dávky: příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné, pohřebné (Zákon č. 117/1995 Sb.). A v neposlední řadě můžeme nalézt v systému sociálního zabezpečení i pomoc v hmotné nouzi (Zákon č. 111/2006 Sb.) a dávky pro osoby se zdravotním postižením (Zákon č. 329/2011 Sb.).

Pouze ve stručnosti můžeme říct, že *pomoc v hmotné nouzi* se poskytuje rodině, která nemá dostatečné příjmy a její sociální a majetkové poměry nestačí k uspokojení základních životních potřeb a zároveň tyto příjmy nemohou být navýšeny a situace vyřešena vlastním přičiněním (Zákon č. 111/2006 Sb.). *Dávky pro osoby se zdravotním postižením* pomáhají uspokojovat některé potřeby vyplývající z nepříznivého zdravotního stavu (Zákon č. 329/2011 Sb.).

Problematickou oblastí z hlediska kontextu homoparentální rodiny na úrovni neúplné rodiny je však sociální pojištění. *Sociální pojištění* zajišťuje občana pro případ budoucí pojistné události (nemoc, mateřství, stáří, invalidita, ztráta živitele). V těchto situacích má nárok na dávky plynoucí buď z nemocenského pojištění (nemocenská, peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, ošetřovné) nebo důchodového pojištění (předčasný starobní důchod, invalidní důchod, vdovský/vdovecký a sirotčí) (MPSV, 2013b). Zde sice neúplná rodina nalezne konkrétní zabezpečení. Ale v případě homoparentální rodiny, jak již bylo v úvodu kapitoly zmíněno, nemůže například pozůstalý partner nárokovat vdovský či vdovecký důchod (VPSM 2007, s. 28). V kontextu neúplné

rodiny ještě můžeme poukázat na fakt, že pokud dítěti zemře jeden z rodičů, má nárok na sirotčí důchod (Zákon. č.155/1995 Sb.), avšak v kontextu homoparentální rodiny, zemře-li nebiologický rodič, ač se o dítě staral a byl i v registrovaném partnerství s druhým rodičem, nemá dítě nárok na tento důchod (VPSM, 2007, s. 33).

Mitchell (2010, s. 22) uvádí mimo daňová opatření a přímá finanční opatření v podobě dávek ještě tzv. *ostatní formy podpory rodiny finančního charakteru*, které si můžeme představit jako slevy v dopravě či kultuře, speciální výhody poskytované rodině při nákupu produktů a služeb. Otázkou pak může zůstat, jak poskytovatel slevy pojímá rodinu.

V rozdělení podpory rodiny byly mimo finanční podporu, ještě zmíněny tzv. *Aktivitivity k podpoře rodiny*. Těm se podrobně věnuje následující 3. kapitola. Jelikož z těchto aktivit přímo vystupují současné možnosti sociální práce s rodinou v pojetí této diplomové práce.

Druhá kapitola této diplomové práce se dotýkala právního postavení stejnopohlavního páru, ať už registrovaného nebo nikoliv. Poukazovala na legislativu, která se k homoparentální rodině staví jako k neviditelné rodinné konstelaci, kterou přímo nezakazuje, ale ani nepodporuje. Tato kapitola postavila homoparentální rodinu na úroveň neúplné rodiny a zjišťovala, kde a jak ji stát podporuje.

3. Současné možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci

Tato kapitola se zabývá možnostmi sociální práce s homoparentální rodinou a páry, které rodinu teprve plánují. Nabízené možnosti v textu jsou paralelou již zmíněných aktivit podpory rodin (v rámci rodinné politiky).

Jde o tyto aktivity (MPSV, 2013a):

- sociální služby,
- služby na podporu fungující rodiny,
- činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí.

Neodmyslitelnou součástí sociální práce jsou i organizace, které se přímo zabývají tématikou LGBTI, a v neposlední řadě, zde stojí i sám sociální pracovník, který ať už přímo nebo nepřímo vstupuje do kontaktu s homoparentální rodinou či stejnopohlavním párem. Tomeš (2001, s. 179) uvádí: „Profesionální sociální pracovníci jsou zaměstnáváni sociálními subjekty, aby realizovali jejich sociální cíle, programy, plány či projekty, tj. poskytovali sociálním objektům (klientům) předměty (dávky a služby) k uspokojování určitých sociálních potřeb.“ V následující kapitole jsou tedy popsány jednotlivé činnosti organizací zabývajících se podporou, péčí a prevencí v rámci rodiny (a párů) a samotná role osobnosti sociálního pracovníka v etickém a profesním kontextu.

3.1. Možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci

Možnosti sociální práce představují, v kontextu této diplomové práce, pomoc a podporu pro rodiny založené homosexuálním párem (tedy výsledek kroků realizovaných) a také pomoc a podporu pro páry, které rodinu teprve plánují (tedy pro kroky zvažované). Možnosti sociální práce jsou zároveň nástrojem optiky, kterou se tato diplomová práce dívá na jednotlivé kroky stejnopohlavního páru směrem k založení rodiny.

Sociální práce se realizuje v kontextu sociálních služeb a jejich prostřednictvím (Tomeš, 2001, s. 179). Sociální služby se zaměřují na pomoc či podporu členům rodiny nebo na rodinu jako na celek v případě, že se nachází v nepříznivé sociální situaci, a to s cílem prevence sociálního vyloučení (MPSV, 2013a). Obce a kraje zřizují organizace, které se zaměřují na poskytování sociálních služeb. Současně vytvářejí vhodné podmínky pro rozvoj těchto služeb. Ale také nestátní neziskové organizace a fyzické osoby nabízejí sociální služby (MPSV, 2013c).

Z hlediska tématu této diplomové práce nás však nejvíce zajímají služby sociálního poradenství, protože mohou být podporou⁵ pro jednotlivé kroky k založení rodiny stejnopohlavního páru nebo podporou již vzniklé homoparentální rodiny. A dále pak činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí (v rámci náhradní rodinné péče), jelikož náhradní rodinné péče může představovat jeden z kroků vedoucích k reálné homoparentalitě. Služby poskytované na podporu fungující rodiny, služby sociální prevence a péče jsou zmíněny tak, aby představovaly možnosti sociální práce s homoparentálními rodinami. Homoparentální rodina představuje, pro předmět práce, výsledek realizovaných kroků stejnopohlavního páru, a její podpora by tedy měla být neodmyslitelně zmíněna.

⁵ Podporou zde není míněna jen přímá pomoc k tomu, aby kroky mohly být uskutečněny, ale i pomoc při zvažování alternativ, upozorňování na úskalí některých postupů, provázení uvažováním o partnerství a rodičovství.

Pro ucelený pohled na možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci je podstatné vysvětlit samotný pojem sociální práce.

3.1.1. Sociální práce – obecné pojetí

Existují jisté nejasnosti v pojetí sociální práce. Tyto nejasnosti se týkají její povahy, účelu a kompetencí. Avšak sociální práci můžeme definovat skrze její poslání a cíle (Navrátil, 2001, s. 183). Navrátil (2001, podle Navrátil, 2000, s. 184) uvádí: „Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímaná a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.“

Matoušek (2003, s. 213) uvádí, že sociální práce je: „Společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj.). S.p. se opírá jednak o rámeček společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. S.p. je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.“

Úlehla (1999, s. 25) dále dodává, že posláním sociální práce je vést dialog. Dialog mezi tím, co chce společnost ve svých normách, a tím co chce klient. Tento dialog by měl být naplňován jako spolupráce a kooperace rovnocenných partnerů. Pracovník zde stojí jako prostředník mezi normami společnosti a přesvědčením klienta. Pracovník tedy není jen pomáhajícím, ale současně mediátorem, katalyzátorem, koordinátorem a komunikátorem při plnění své funkce prostředníka.

Sociální práce není pouze vytvářena znalostmi, ale znalosti i vytváří. Obvykle k tomu dochází na úrovni každodenního kontaktu s klienty, kdy sociální pracovník řeší situaci klienta nejen znalostmi z různých oborů, ale přináší do této práce i poznatky a znalosti

z každodenních problémů, např. života, životních podmínek a strategií různých typů klientů, které mohou také pomoci (Erath, 2008, s. 18).

Sociální práce se odehrává v kontextu určité organizace. Taková organizace je seskupením určitých vztahů a je pod vlivem ekonomických, politických, ale i akademických tlaků. A tak lze pojmu sociální práci i jako určitou sociální konstrukci (Navrátil, 1998, s. 48).

3.1.2. Poradenství v oblasti sociální práce s rodinou v kontextu homoparentality

Pod aktivity k podpoře rodiny řadíme sociální služby, a pod nimi v první řadě, na základě Zákona o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.), můžeme zmínit sociální poradenství. Sociální poradenství se dělí na (zákon č. 108/2006 Sb., MPSV, 2013a):

Základní sociální poradenství spočívá v podání informací, které mohou přispět k řešení sociálně nepříznivé situace. Tento druh poradenství musejí zajišťovat všechny druhy sociálních služeb (zákon č. 108/2006 Sb., MPSV, 2013a). Matoušek (2003, s. 212) dále dodává, že součástí základního sociálního poradenství, je i tzv. občanské poradenství, které napomáhá k vyřešení životních situací občana.

Odborné sociální poradenství může být realizováno v poradenských zařízeních (občanské poradny, manželské a rodinné poradny aj.) a také prostřednictvím tzv. terénní formy v prostředí, které je pro klienty běžné. Jde o vysoce odborné poradenství pro různé cílové skupiny (MPSV, 2013a). Osoba může prostřednictvím odborného sociálního poradenství získat nezbytné informace o možnostech řešení, ale i způsobech řešení její sociální situace, dále také může získat informace o subjektech, které sociální pomoc provádějí (Matoušek, 2003, s. 212).

Poradenství jako základní služba v pomáhajících profesích se snaží podpořit člověka v aktivním přístupu k jeho nepříznivé životní situaci a v jejich řešení (Novosad, 2009, s. 99). Obecné cíle poradenství lze definovat jako:

- „Pomoc klientovi rozpoznat příčiny problému a realisticky jej začít řešit, pomoc klientovi při přijetí svobodného rozhodnutí i jeho důsledků;
- pomoc klientovi ujasnit krátkodobé i dlouhodobé osobní cíle a jejich případná modifikace;
- umožnění lepšího sebepoznávání, poznávání vlastních slabin i předností;
- dosažení kladného sebehodnocení, sebedůvěry, rozvíjení schopností důvěřovat sobě i ostatním lidem.“ (Novosad, 2009, podle Drapela 1995)

V kontextu této diplomové práce se tedy konkrétně zaměříme na poradenské služby, které by teoreticky mohly využít homoparentální rodiny či stejno pohlavní páry. Jedná se o poradny pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy a dále pak občanské poradny. Tyto poradny jsou prakticky nejdostupnějšími institucemi, které se zaměřují na poradenskou činnost. Zaměřují se na osobní, rodinné, vztahové a partnerské poradenství. Poskytují konzultace snoubencům, pomáhají stabilizovat partnerské vztahy a vyskytne-li se v rodině nějaká patologie (např. alkoholismus), podílejí se na její eliminaci. Poradny jsou spíše v rukou psychologů, ale pracují v nich i sociální pracovníci. Spolupracují s linkou důvěry, kurátory, ale i s ostatními poradenskými zařízeními. Poradny se řídí principy diskrétnosti, nestrannosti, nezávislosti a bezplatnosti (Novosad, 2009, s. 222).

Poradny, které se zaměřují na poradenskou činnost pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, existují ve většině bývalých okresních měst. Služby v nich jsou, jak již bylo zmíněno bezplatné, i když mají různé zřizovatele a režimy financování. Co se týče rodinné terapie, ta je poskytována v psychiatrických zařízeních ale také v rámci soukromých praxí psychologů. Ta může, ale nemusí být hrazena zdravotní pojišťovnou (Matoušek, 2007, s. 85).

Poradny pro muže a ženy s nevětšinou citovou a sexuální orientací poskytují např. služby krizové intervence, individuálního, párového, rodinného poradenství a terapie. Řešená témata souvisejí se samotnou sexuální orientací nebo psychickými prožitky, náladami, které s orientací nemusejí souviset (Soulgayte, 2010). Poradny zaměřené pro G-L-B osoby nabízejí:

- „Bezpečný – gay/queer friendly – prostor pro probírání všeho, co se G-L-B problematiky týká – životní styl, coming out, partnerství, rodičovství, rodina, radosti či starosti spojené s nevětšinou sexuální orientací (své vlastní či blízké osoby).
- Profesionalitu – znalosti a zkušenosti psychologa a terapeuta získané studiem psychologie, sebezkušenostním psychoterapeutickým výcvikem, skupinovou i individuální terapií, supervizí a psychologickou praxí.
- Citlivý přístup vycházející z respektování jedinečnosti člověka, empatii a schopnost naslouchat a reagovat na probíraná témata klienta.
- Podporu pro překonávání překážek, které se v životě objevují.
- Zprostředkování náhledu a prohloubení porozumění situaci, v níž klient je a ze které je těžké se odrazit a pohnout dál.
- Úlevu od intenzivních nepříjemných emocí, nepříjemných myšlenek, doléhajících starostí.
- Důvěru a diskrétnost.“ (Soulgayte, 2010)

3.1.3. Přímá pomoc a podpora v podobě zajištění konkrétní sociální služby pro rodiny s dětmi

Dalším základním druhem sociálních služeb jsou služby sociální péče a služby sociální prevence (zákon č. 108/2006 Sb., MPSV, 2013a):

Služby sociální péče jsou určeny pro lidi, kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu věku nebo dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu. A tak se zdánlivě nejméně dotýkají rodiny (Navrátilová, 2007, s. 112). V kontextu této práce se tedy bude jednat o členy homoparentální rodiny, kteří využitím těchto služeb, budou zapojeni do běžného života společnosti. Mezi tyto služby můžeme zahrnout např. osobní asistenci, pečovatelskou službu, odlehčovací službu, centrum denních služeb, denní a týdenní stacionáře a chráněné bydlení (MPSV, 2013a).

Služby sociální prevence zde stojí jako nástroj, který má zabránit sociálnímu vyloučení lidí, kteří jím mohou být ohroženi z nejrůznějších důvodů. Cílem těchto služeb není pouze ochrana před sociálním vyloučením nebo pomoc k překonání nepříznivé sociální situace, ale také ochrana společnosti před vznikem a šířením společensky nežádoucích jevů. Pokud se homoparentální rodina či stejnopohlavní pár nachází v situaci, kdy jsou členové ohroženi sociálním vyloučením, mohou využít např. ranou péči, telefonickou krizovou pomoc, azylové domy, domy na půl cesty, terénní programy, kontaktní a intervenční centra, nízkoprahová zařízení pro děti mládež a terapeutické komunity (MPSV, 2013a). „Explicitně na rodiny s dětmi myslí zákonodárce v § 65, který definuje tzv. sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.“ (Navrátilová, 2007, s. 112)

Hovoříme-li o rodině, pak nás z toho pohledu budou dále ještě zajímat tzv. *služby na podporu fungující rodiny*, které představují *komerčně poskytované služby* (hlídání dětí do tří let a nad tři roky, pomoc s vedením domácnosti (např. rodinné zásobování), volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti a dále pak *nekomerčně poskytované služby*, kde stojí mateřská centra, poskytování volnočasových aktivit pro děti nebo rodiny s dětmi (např. družiny), podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí, podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství (např. kurzy a přednášková činnost) (MPSV, 2013a).

„Sociální služby chrání občana tím, že v jeho prospěch něco konají.“ (Matoušek, Koldinská, 2007, s. 11) Stát zde stojí vždy jako garant dodržování základních lidských práv a přidělením licence pro daný subjekt, zaručuje občanovi, že organizace bude plnit to, k čemu se zavázala (Matoušek, Koldinská, 2007, s. 11). Tyto služby jsou zřizovány a poskytovány státními (MPSV, obce a kraje) nebo nestátními poskytovateli. Právní formy poskytovatelů sociálních služeb jsou: občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a církevní právnické osoby (Matoušek, Koldinská, 2007, s. 12).

3.1.4. Adopce a individuální pěstounská péče jedincem ze stejnopohlavního páru a činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí

Právem a povinností rodičů je výchova dětí a péče o ně, avšak ne všichni rodiče jsou schopni se o své děti starat. Nastane-li situace, kdy děti nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, je důležité najít vhodnou formu náhradní výchovy. A toto je jednou z činností orgánů sociálně-právní ochrany dětí (MPSV, 2013,d). Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí patří také pod aktivity k podpoře rodiny. Mezi tyto činnosti patří: preventivní činnosti v rámci sociálně-právní ochrany dětí (dále SPOD), poradenská činnost v rámci SPOD, činnost v rámci SPOD v náhradní rodinné péči, práce s dětmi vyžadujícími zvýšenou pozornost v rámci SPOD a zřizování zařízení SPOD (MPSV, 2013a).

V kontextu této diplomové práce nás však nejvíce zajímají činnosti, které se týkají náhradní rodinné péče, jelikož jde o jeden možný krok pro homosexuální pár směrem k založení rodiny. Informace o náhradní rodinné péči a činnostech SPOD jsou uvedeny tak, aby podaly ucelený přehled dané problematiky.

3.1.4.1. Pěstounská péče

Institut pěstounské péče umožňuje dětem výchovu v rodině. Jde o děti, které nemohou být např. z právních, zdravotních, psychologických nebo sociálních důvodů osvojeny (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 329). „Jedná se zpravidla o tzv. sociální sirotky.“ (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 329) Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče a je upravena zákonem o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.). Do pěstounské péče se svěřují děti, jejichž výchova není zajištěna u rodičů a je v zájmu dítěte, aby bylo do této péče svěřeno. Dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče manželů (MPSV, 2013d, Zákon č. 94/1963 Sb.). Zde je na místě zmínit 1. kapitolu (1.2.) této diplomové práce, kdy podle Poláškové (2009, s. 61) může homosexuální pár mít svěřeno dítě do pěstounské péče, avšak pouze na úrovni individuální péče. Tedy pouze jeden z párů může žádat o individuální pěstounskou péči. Podle VPSM (2007, s. 43) uzavření registrovaného partnerství nebrání k tomu, aby se homosexuální člověk stal pěstounem, avšak VPSM také upozorňuje, že pouze na úrovni individuální, nikoli jako pár.

Tento druh náhradní rodinné péče by měl být chápán jako dočasný rodinně-právní institut. Předpokladem je tedy osobní kontakt pěstouna s dítětem. Jelikož právní vztah na úrovni rodič-dítě nezanikl, je rodič povinen platit na své dítě výživné (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 326).

Pěstounská péče vzniká (ale také zaniká) na základě rozhodnutí soudu a končí zletilostí dítěte (MPSV, 2013d). „V případě, že by si chtěli vzít dítě do pěstounské péče gayové a lesby v registrovaném partnerství, lze dovodit, že by k takovému kroku analogicky byl nutný i souhlas partnerky či partnera; stejně jako je vyžadován i manželů, stane-li se pěstounem pouze jeden z nich.“ (VPSM, 2007, s. 34)

Pěstoun při osobní péči o dítě vykonává také přiměřená práva a povinnosti rodičů. Avšak nemá vyživovací povinnost k dítěti a zastupovat dítě nebo spravovat jeho záležitosti může pouze v běžných věcech (zákon č. 94/1963 Sb.). Další práva a povinnosti pěstouna vycházejí také ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.). Konkrétně se jedná o poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění krátkodobé osobní péče o dítě a

to po dobu, kdy je osoba, která pečuje o dítě, uznaná dočasně práce neschopnou nebo při ošetřování blízké osoby, při narození dítěte, při vyřizování osobních záležitostí, které jsou nezbytné a také při úmrtí blízké osoby. Dále má právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci, právo na zprostředkování možnosti zvyšovat své znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě. Povinnosti pěstouna upravené stejným zákonem se týkají zvyšování znalostí a dovedností v oblasti výchovy a péče o dítě, povinnosti umožnit sledování dohody o výkonu pěstounské péče a v neposlední řadě i povinnosti udržovat a rozvíjet sounáležitost dítěte s osobami mu blízkými (rodiči) a umožnit jim styk, pokud ovšem soud nerozhodne jinak. Všechny práva a povinnosti jsou upraveny v tzv. Dohodě o výkonu pěstounské péče (MPSV, 2013d).

V rámci pěstounské péče se setkáme s institutem tzv. předpěstounské péče, tedy svěřením dítěte dočasně do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí (MPSV, 2013d, zákon č. 359/1999 Sb.). Na návrh OSPOD může soud svěřit dítě do tzv. pěstounské péče na přechodnou dobu (profesionální pěstounské péče) osobám, které jsou zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče po přechodnou dobu (zákon č. 359/1999 Sb.).

Posledním důležitým bodem pro ucelený pohled na pěstounskou péči, jsou také dávky pěstounské péče, kdy zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje jednotlivé dávky, na které má nárok osoba, které bylo svěřeno dítě do předpěstounské, pěstounské či pěstounské péče na přechodnou dobu. Tyto dávky jsou: příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče (MPSV, 2013d, zákon č. 359/1999 Sb.).

3.1.4.2. Osvojení

Osvojení patří mezi nejvýznamnější formu náhradní rodinné výchovy (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 277). „Osvojení je třeba chápat především jako statkovou změnu v životě dítěte, jeho přirozené rodiny a rodiny náhradní. Osvojení tak neznamená jen zajištění

náhradního výchovného prostředí pro nezletilé dítě (osobní péče), ale zejména změnu jeho osobního stavu ...“ (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 277)

Osvojení je upraveno zákonem o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.). Při osvojení vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a také mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vznikají příbuzenské vztahy. Cílem je tedy založit mezi osvojitelem a osvojencem právní vztah, který bude stejný jako mezi přirozenými rodiči a dětmi, a vytvořit tak dítěti stabilní a také harmonický domov (Hrušáková, Králíčková, 1998, s. 277). Osvojitelé mají v plném rozsahu rodičovskou zodpovědnost. Do knihy narození matriky se zapisuje osvojitel, a to na místo rodiče. Dítě získá příjmení osvojitele a vztahy k původní rodině zanikají (MPSV, 2013d, zákon č. 94/1963Sb.). V případě stejnopohlavního páru může být osvojitelem pouze jeden člen z tohoto páru. Podle zákona o rodině může adoptovat dítě každý muž či žena, a to bez ohledu na svoji sexuální orientaci (VPSM, 2007, s. 32, zákon č. 94/1963). Pokud jsou však muži či ženy v registrovaném partnerství, nemohou dítě adoptovat nejen jako pár, ale ani individuálně (VPSM, 2007, s. 32, zákon č. 115/2006 Sb.). Navíc v případě stejnopohlavního páru nemůže jeden z partnerů adoptovat dítě druhého partnera (jak je to možné např. u manželů) (VPSM, 2007, s. 33). Poslanecká sněmovna však v květnu 2013 začala projednávat návrh zákona, který by měl odstranit nesnadné situace týkající se problémů, se kterými se potýkají homoparentální rodiny, ve smyslu stejných práv a povinností před zákonem bez ohledu na skutečné biologické rodičovství. Konkrétněji by tento zákon umožnil adoptovat dítě jednoho z partnerů, ne však společné adopce stejnopohlavním párem (ČT24, 2013). „Návrh zatím nemá legislativní ráz, je to neformální úvaha několika poslanců.“ (ČT24, 2013)

Podmínky pro osvojení jsou dále upraveny v zákoně o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) a určují nutnost souhlasu k osvojení zákonným zástupcem dítěte, a je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, pak je třeba i jeho souhlasu. Dítě lze osvojit pouze nezletilé. Pokud rodiče osvojovaného dítěte o ně zjevně nemají zájem (alespoň 3 měsíce), pak není třeba k osvojení jejich souhlasu, a to na návrh OSPOD. Souhlasu rodičů není také třeba, jestliže dají souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům (MPSV, 2013d, zákon. č. 94/1963 Sb.).

Dítě musí být po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele. V kontextu této diplomové práce tedy v péči jednoho z členů stejnopohlavního páru, a to na jeho vlastní náklady. Hovoříme zde o tzv. předadopční péči (MPSV, 2013d, zákon. č. 94/1963 Sb.).

Na základě zákona o rodině rozeznáváme dva druhy osvojení: zrušitelné a nezrušitelné. Zrušitelné může soud z vážných důvodů zrušit a tímto zrušením vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Osvojenec má pak také své původní příjmení. Nezrušitelné osvojení lze ustanovit pouze u dítěte staršího 1 roku (MPSV, 2013d, zákon. č. 94/1963 Sb.).

V případě osvojení má soud povinnosti zjistit na základě lékařského vyšetření a ostatních vyšetření zdravotní stav osvojitele, jeho osobnostní dispozice a také motivaci k osvojení. Soud má také povinnost vyžádat si vyjádření orgánu SPOD (MPSV, 2013d, zákon. č. 94/1963 Sb, zákon č. 359/1999 Sb.). Je nezodpovězenou otázkou, jak odpovědné státní orgány (orgány chránící zájmy dítěte, především OSPOD a soudy) skutečně postupují v praxi při svěřením dítěte do náhradní rodinné péče. Můžeme usuzovat, že především záleží na osobních postojích a hodnotách jednotlivých odpovědných osob a zda při jejich rozhodování bude hrát skrytou roli sexuální orientace biologického rodiče nebo žadatele o individuální adopci a pěstounskou péči (VPSM, 2007, s. 27).

„Náhradní rodinná výchova by měla být pojímána jako náhradní řešení krize přirozené rodiny a primárně jako služba dítěti. Každá forma náhradní rodinné výchovy by měla být orientována především na dítě. Každým krokem státu by měl být sledován nejvyšší zájem dítěte.“ (Hrašáková, Králíčková, 1998, s. 277)

Proces zprostředkování náhradní rodinné péče není předmětem této diplomové práce. Proto pro získání dalších informací doporučujeme zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.).

3.1.4.3. Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí

Mezi činnosti poskytované v rámci SPOD a pro kontext této diplomové práce, tedy činnosti představující aktivity k podpoře rodiny, rozeznáváme (MPSV, 2013a) :

- Preventivní činnost v rámci SPOD;
- Poradenskou činnost v rámci SPOD;
- Činnost v rámci SPOD v náhradní rodinné péči;
- Práci s dětmi vyžadujícími zvýšenou pozornost v rámci SPOD;
- Zřizování zařízení SPOD.

Hlavním hlediskem a principem pro poskytování SPOD je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí, ochrana rodičovství a rodiny, také právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Sociálně-právní ochrana se poskytuje bezplatně všem dětem mladším 18 let, a to bez rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlen a také národnostního, etnického nebo sociálního původu. Sociálně-první ochrana zaručuje ochranu dětí před tělesným a duševním násilím a ochranu jejich zdravého vývoje. Dále se také zaměřuje na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy (MPSV, 2013e).

Činnosti SPOD jsou zajištěny orgány podle zákona o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb.). Tyto orgány jsou: obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, krajské úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a také úřad práce České republiky. Činnosti také mohou zajišťovat obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně právní ochrany pověřeny (zákon č. 359/1999 Sb.). Pravidlem pro tyto orgány je princip tzv. preventivního působení na rodinné vztahy. Jednotlivá opatření jsou uspořádána tak, že umožňují volbu nástrojů podle konkrétní situace, v níž se dítě nachází, a také podle intenzity ohrožení (MPSV, 2013e).

Vymezené činnosti sociálně-právní ochrany se vztahují na následující typické situace, které jsou zde pouze příkladem, protože existuje mnoho situací, do kterých se děti a rodiče dostávají a které nelze jednoznačně vymezit a popsat podle zákona (MPSV, 2013e, zákon č.

359/1999 Sb.). Na místě příkladů jednotlivých rodičů nebo fyzických osob, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy, si můžeme představit v kontextu této diplomové práce homoparentální rodiče. Tento výčet tedy představuje situace při reálné homoparentalitě a orgány SPOD zde stojí jako realizátoři možností sociální práce. Jedná se o situace, kdy (zákon. č. 359/1999 Sb.):

- rodiče dětí zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
- osoba, které byly svěřeny děti do výchovy, neplní povinnosti plynoucí z toho svěřením,
- děti vedou zahálčivý nebo nemravný život (zanedbávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol atd.),
- děti se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických či právnických osob,
- děti, na kterých byl spáchán trestný čin, který ohrožuje jejich život, zdraví a svobodu,
- děti, které jsou ohroženy násilím rodičů, jsou žadateli o azyl a děti, které jsou opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti.

Zákon o SPO (zákon č. 359/1999 Sb.) dále uvádí, že tyto vymezené skutečnosti musejí trvat takovou dobu a mít takovou intenzitu, že nepříznivě ovlivní vývoj dítěte. Předpokládá se tak, že poskytnutí SPO dětem není na základě jednorázové události nebo krátkodobého působení, ale že nastalé skutečnosti trvají takovou dobu, že je třeba situaci řešit vhodným způsobem (MPSV, 2013e, zákon č. 359/1999 Sb.).

3.1.5. Další možnosti sociální práce v kontextu stejnopohlavních párů a homoparentálních rodin

Na základě analýzy, kterou sestavil Výbor pro sexuální menšiny (VPSM, 2007, s. 46), lze vidět další možnosti sociální práce v kontextu stejnopohlavních párů či homoparentálních rodin. Tyto možnosti jsou například v:

- podpoře vytvoření sociálně sítě pracovníků a pracovníc, kteří by se přímo zaměřovali na kontakt se seniory a seniorkami s homosexuální orientací,
- novelizaci zákona o důchodovém pojištění (č. 155/199 Sb.), tak aby partner nebo partnerka měli nárok na vdovský/vdovecký důchod,
- podpoře dotačních programů, které by zmapovaly situace osob s odlišnou sexuální orientací žijících na okraji společnosti a to s cílem zjistit příčiny jejich sociálního vyloučení a možnosti jejich předcházení.

Ve výčtu možností byli zmíněni senioři a seniorky s homosexuální orientací. Senioři bez ohledu na svou orientaci prožívají obdobné starosti, přesto trpí specifickými problémy. Jedním z nich je například samota, kdy gayové obvykle dožívají bez rodinného zázemí v případě, kdy se jich rodina (a tím pádem často i příbuzenstvo) zřekla kvůli jejich orientaci a vlastní potomky nemají. U lesbických žen je situace o něco lepší. Na rozdíl od mužů mají větší možnosti k založení rodiny, a tak jsou samotou ohroženy v menší míře. Ale podle dostupných statistik mají ženy stále nižší platy než muži a právě nižší plat ve stáří se odráží na nižším důchodu. V případě, kdy zemře partnerka, může situace pozůstalé dojít až na pokraj chudoby. Zde opět vidíme zmiňované znevýhodnění legislativou, jelikož ani registrovaná partnerka nemá nárok na vdovský důchod (VPSM, 2007, s. 14 - 15). Národní koncepce rodinné politiky (MPSV, 2005, s. 16) mimo jiné uvádí, že je třeba, aby byl podporován aktivní přístup ke stáří, ať už samotnými seniory nebo ze strany mladé generace. Je třeba posílit status seniora i jeho postavení v rodině pro splnění podmínky vytvoření pozitivního společenského klimatu ve vztahu k seniorům.

3.2. Etické kontexty sociální práce s rodinou a osobnost sociálního pracovníka

Etické kontexty jsou v této diplomové práci pojímány jako samotná etika v sociální práci, volený přístup k sociální práci s rodinou a konflikty, které mohou plynout z nevětšinové sexuální orientace rodičů nebo páru.

„Lze říci, že etika je filozofickou vědou o správném způsobu života, vycházející z racionálních přístupů a snažící se nalézt, popřípadě i zdůvodnit, společné a obecné základy, na nichž morálka (předmět etiky) stojí. Tak lze říci, že etika je vlastně teorií morálky, tedy filozofickou disciplínou zkoumající morálku, popřípadě morálně relevantní chování a jeho normy:“ (Hubálek, Koťová, 2011, podle Jankovský, s. 44)

Etiku v sociální práci tedy můžeme popsat jako určité mravní zásady, které by měl sociální pracovník dodržovat, jde o jistý způsob profesionálního chování s ohledem na náročné a konfliktní situace. Tyto situace se týkají klientova práva na sebeurčení, ochrany jeho soukromí, nároku na služby, způsobu kontaktu s klientovou rodinou, ohlašovací povinnosti v případech, kdy klient překročil zákon atd. Etika a z ní plynoucí etické standardy, které představují formální podobu kodifikovaných pravidel, se vztahují nejen ke vztahu pracovníka vůči klientům, ale i vůči kolegům (Matoušek, 2007, s. 62-63).

Působení pomáhajícího (v našem případě sociálního pracovníka) patří k ušlechtilým částem lidského počínání, nelze však přehlédnout, že jedinci i zastřešující instituce mají své mocenské aspekty. Nekontrolovaná moc by měla jistě negativní dopady. Každé společenství se tedy snaží tuto moc regulovat (Honzák, 2011, s. 75). Na tomto místě stojí tedy etické kodexy, které jsou pro pomáhající profese určitým vodítkem mezi nepřiměřeným očekáváním ze strany společnosti a možností zneužití moci ze strany pomáhajících. Zmíněné očekávání ze strany společnosti jsou idealizované vlastnosti na nejvyšší úrovni jako trpělivost, obětavost, vlídnost, sociální citění a velkorysost (Honzák, 2011, s. 76). Etické kodexy sice patří k základním náležitostem kompetencí pomáhajících, ale je potřeba vědět, že jde pouze jen o

formální standardy, nikoli náhradu aktivního přístupu vedoucího k naplnění etické zodpovědnosti (Honzák 2011, podle Pope, Vasquez, s. 76).

Podle výzkumu Scotta Sanderse a Kaye Hoffmana (2010, s. 19) by se otázkami etiky měli sociální pracovníci zabývat již během studia. Sociální pracovník je konfrontován s etickými dilematy a musí zvažovat mezi morálními faktory při určování nejlepšího způsobu reakce (Sanders, Hoffman, 2010, s. 9). Při studiu etiky poukazují na možnost zvýšení etické citlivosti (Sanders, Hoffman, 2010, podle Clarkebum, Levine, Li, s. 9). Etickou citlivostí je myšlena schopnost identifikovat morální otázky v konkrétní situaci a dále uvědomění si, jak něčí reakce může ovlivnit ostatní (Sanders, Hoffman, 2010, podle Rest a kol., s. 9.). Zdrojem konfliktu vyplývajícího z etické citlivosti, resp. necitlivosti, a možné diskriminace může být právě homosexuální orientace (Navrátil, 2001, podle Thomas a Pierson, s. 238). „Z právního hlediska je diskriminací pouze takové chování, které vede k neodůvodněnému znevýhodňování osob na základě jejich příslušnosti k některé sociální skupině. Důležitou podmínkou ovšem je, že k tomuto jednání musí dojít ve veřejném prostoru a nejedná se přítom o trestný čin.“ (Pechová, 2009, s.2)

Etický kontext sociální práce s rodinou se zde odráží v samotném přístupu k sociální práci s klientem a to přímo v tzv. antiopresivním přístupu. Cílem antiopresivního přístupu je redukovat diskriminaci, která může být založena na rase, pohlaví, postižení, sociální třídě a zmiňované sexuální orientaci (Navrátil, 2001, podle Thomas a Pierson, s. 238). Antiopresivní přístup se řídí třemi imperativy: spravedlností, rovností a spoluúčastí. Imperativ spravedlnosti poukazuje na neomezování a neodpírání práv. Rovnost bere v úvahu specifické potřeby lidí a z nich vyplývající chování k nim. A spoluúčast předpokládá zapojení klientů do plánování, koordinace atd. a také vytváří možnost pro tzv. zmocňování, tedy pomoc sociálního pracovníka k získání větší moci nad klientovým životem a životními podmínkami (Navrátil, 2001, podle Thompson, s.238-239). Intervence sociálního pracovníka může opresi, vznikající na základě sexuální orientace, buď posilovat, nebo odstraňovat. K poškození klienta může dojít, pokud sociální pracovník nebere v úvahu existující sexuální orientaci a její roli v klientově životě (Navrátil, 2001, s. 238-239). „Tvrdí se, že je vysloveně nebezpečné, pokud si sociální pracovník neuvědomuje strukturální diskriminaci či opresi, které je klient vystaven.“ (Navrátil, 2001, s. 238) Mimo jiné by měla intervence sociálního pracovníka

pomoci zvládnout obtížné situace tím, že podpoří změnu vlastností rodiny, jejích členů. Toto může spočívat ve zvolení vhodné metody práce s klientem nebo zprostředkováním služby jiných pomáhajících pracovníků (např. lékařů, psychologů aj.) (Musil, Šrajer, 2008, s. 14). Z výzkumu Pechové (2009, s. 12) v oblasti diskriminace na základě sexuální orientace je však patrné, že homosexuální lidé se s problémy týkajícími se diskriminace nesetkávají ve vztahu s pracovníky, ale spíše v určitém omezování ze strany např. biologických otců (pokud vychovávají dvě ženy dítě) nebo ze strany prarodičů.

Sociální pracovník se může angažovat dvěma cestami. Může být občanem, který vynakládá své úsilí na zvládnání obtížných sociálních situací. A také se může angažovat jako profesionál, který bude hluboce zapojen do života klientů. Za svou činnost nese určitou zodpovědnost, a tím je také zapojen do ovlivňování politiky a má tedy i odpovědnost morální (Úlehla, 1999, s. 27). „Morální odpovědnost znamená soustavně se zabývat otázkami etiky vlastní práce. Pracovník, protože je člověk, není nezaujatý, objektivní pozorovatel. Na všem, co se mezi ním a klientem odehrává, se aktivně spolupodílím včetně rozvíjení těžkostí, nedorozumění a nespolupráce.“ (Úlehla, 1999, s. 27)

Role sociálního pracovníka je komplexněji rozvedena v poslední subkapitole této diplomové práce. Podle Novosada (2004, s. 120) je pro naplnění role pomáhajícího, a tedy pro práci sociálního pracovníka nezbytné přijmout a dodržovat etický kodex pracovníka v pomáhajících profesích, který byl zmíněn na začátku této kapitoly.

3.2.1. Etický kodex – obecné pojetí

Je nezbytné respektovat určité profesní kodexy, které v obecné rovině vymezují pracovní, morální, právní a etické normy nebo zásady sociální práce. Určitou podobu upraveného profesního kodexu lze aplikovat v podmínkách sociální práce s rodinou, protože jde o konkrétní formu nebo součást sociální práce (Novosad, 2004, s. 120). Jedním z takto aplikovatelných kodexů je v kontextu této diplomové práce Etický kodex sociálních pracovníků České republiky z roku 2006 (Novosad, 2004, s. 121-122).

„Etický kodex sociálních pracovníků České republiky (kráceno):

Etické zásady:

- Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vytvářeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojných národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklarací a úmluvách. Dále se řídí Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.
- Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.
- Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob, a pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.
- Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

Pravidla etického chování sociálního pracovníka:

- Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti a jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.
- Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoli formy diskriminace všem klientům. Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.

- Sociální pracovník chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Dala a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty, a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, když jsou ohroženy další osoby. V případě, kde je to v souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.
- Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.
- Sociální pracovník si je vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.“ (Novosad, 2004, s. 121-122)

Na základě jednotlivých bodů Etického kodexu můžeme usoudit, že pokud homoparentální rodiny či stejnopohlavní páry plánující založení rodiny, přijdou do kontaktu se sociálním pracovníkem, bude s nimi zacházeno stejně jako s rodinou či párem heterosexuálním. Homosexuální klient je stejný klient jako každý jiný, má své specifické problémy a potřeby. Toto by měl pomáhající identifikovat s cílem možné pomoci (Yarhouse, 1999, s. 159).

3.2.2. Role sociálního pracovníka

Sociální pracovník poskytuje nejen informace a rady, ale pracuje přímo s klientem a zastupuje jej. Odbornost sociálního pracovníka spočívá ve schopnosti, diagnostikovat konkrétní potřeby člověka a přinést mu návrh řešení. Toto vše na základě jeho znalostí z oblasti sociologie, psychologie, práva a sociální politiky (Tomeš, 2001, s. 178). Sociálního

pracovníka charakterizuje jeho společenský úkol, tedy přispívat ke zlepšení narušených sociálních vztahů, učit jedince správným životním postojům a pomáhat mu ke svobodnému životu. Sociální pracovník při naplnění svého poslání, musí spojit klienty s určitou komunitou, ale musí spojit i ostatní odborníky do multimediálních týmů (Hanuš, 2007, s.5).

„Pomáhající se zabývá důležitými životními problémy konkrétních lidí.“ (Kopřiva, 1997, s. 17) Hovoříme-li tedy o činnosti sociálního pracovníka v rámci rodiny, můžeme říci, že jde zejména o podporu zvládání očekávání subjektů v sociálním prostředí dané rodiny. Toto zvládání lze popsat jako vypořádání se s očekáváním sociálního prostředí způsobem, který je jak pro rodinu, tak i subjekty přijatelný. Sociální prostředí zde představují všechny subjekty a instituce, které jsou z nějakého důvodu pro rodinu významné (např. sousedi, zmiňovaný sociální pracovník, tvůrci programů státní politiky sociálních služeb, ale i církev, ministerství školství atd.) (Šrajer, Musil, 2008, s. 12-13).

Role pomáhajícího, v našem případě sociálního pracovníka, s sebou nese určitá očekávání. Pokud pomáhající lpí až příliš na své roli, může mu to bránit vidět silné stránky klienta nebo jeho vlastní zranitelnost. Pokud je sociální pracovník schopen přijmout právě tuto vlastní zranitelnost a nesnaží se ji obhajovat, je to přínosné pro něj samotného, ale právě i pro klienta (Hawkins, Shohet, 2004, s. 23-28). Profesní role sociálního pracovníka není konstruovaná pouze očekáváním společnosti, ale i soustavou předpokladů, které vymezují jeho úlohy (Navrátil, 1998, s. 46). „Profesní očekávání jsou ovlivněna historií sociální práce, jejími vztahy k jiným profesím a sociálním institucím. Profesní očekávání mohou variovat s ohledem na sociokulturní podmínky.“ (Navrátil, 1998, s. 46)

Pomáhání probíhá v nejrůznějších kontextech, ale přitom se dotýká těch nejobyčejnějších věcí lidského života. Úkolem pomáhajícího (tedy sociálního pracovníka) je přispět k tomu, aby se lidem žilo lépe. Činnost pomáhajících je typická tím, že se dostává na řadu až v případě, kdy ostatní způsoby, jimiž lidé řeší problémy, selžou a nebo nejsou dosažitelné. Podmínkou profesionálního přístupu pomáhajícího je, že ví co dělá. Tedy, že pro své chování má určité vědecké vysvětlení, podložené určitou teorií (Úlehla, 1999, s.9).

V pomáhajících profesích, jako je sociální práce, hraje podstatnou roli lidský vztah mezi pomáhajícím a klientem (Kopřiva, 1997, s. 14). Jedním ze základních problémů v

kontextu pomáhajících a homosexuálně orientovaných klientů by mohla být u pomáhajících jejich samotná stereotypní představa o homosexualitě (Yarhouse, 1999, s. 149). Avšak z profesionálně etického pohledu by spíše označení, že pomáhající je zaujatý proti lidem s nevětšinou sexuální orientací, znamenalo problém při samotné pomoci (Yarhouse, 1999, s. 150). Novosad (2004, s. 118) obecně shrnul předpoklady správného jednání s lidmi a konkretizuje je v následujících bodech. Zmíněné body v kontextu této diplomové práce představují určité principy, které jsou nezbytné pro sociálního pracovníka při jednání s klientem, tedy homoparentální rodinou či stejnopohlavním párem.

Mezi *předpoklady správného jednání* můžeme zařadit např. (Novosad, 2004, s. 118):

- „Vždy si uvědomovat sám sebe a znát své „slabiny“, to znamená znát či umět odhadnout vlastní interpersonální reakce v dané konkrétní nebo očekávané situaci.
- Získat a udržet si důvěru lidí.
- Umět se ovládat, nenechat se vyprovokovat negativistickým nebo arogantním chováním druhých lidí.
- Nezapomínat na fakt, že kromě vědomých, uvědomělých motivů existují a uplatňují se i podvědomé motivy lidského chování.
- Uvědomovat si, že nepřiměřené, iracionální chování jedince může být maladaptivní reakcí či formou vyrovnání se s náročnou, extrémní životní situací nebo může být projevem maladjustace (např. selhání při plnění daných sociálních rolí).
- Být schopen přiměřeně se prosadit. Potlačit nepřizpůsobivé až agresivní tendence a osvojit si asertivní chování.
- Neignorovat, a naopak rozvíjet žádoucí vlastnosti usnadňující jednání s lidmi, jako jsou především: autentičnost (opravdovost, věrohodnost), bezprostřednost (přímé jednání bez zábran), emotivnost (umět přiměřeně projevit své city), schopnost empatie, iniciativnost, nezříkat se racionální názorové konfrontace, angažovat se

pro určitý cíl, myšlenku, konkrétnost (např. neužívat víceznačných a abstraktních pojmů), otevřenost, neskrývat své názory a postoje.“

Aby sociální pracovník mohl dostatečně pomoci svému klientovi, musí mu dokonale porozumět a pochopit jej. Musí mít k tomu dostupné zdroje a také potřebné dovednosti. Proto je také velmi důležitá příprava samotných sociálních pracovníků. Jelikož svět prochází neustálými změnami a přibývá různá škála sociálních problémů a jejich řešení vyžaduje další znalosti (Hanuš, 2007, s. 6.). Proto i zde stojí tato diplomová práce, jako ukazatel nutnosti zajímat se o problematiku homoparentálních rodin.

Poslední kapitola této části diplomové práce se zabývala možnostmi sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této situaci. Jednotlivé subkapitoly vysvětlily základní pojmy jako sociální práce nebo etika a také se konkrétně věnovaly poradenství, přímé pomoci a podpoře rodiny, prostřednictvím zajištění sociálních služeb pro rodiny s dětmi. Dále podaly ucelený pohled na adopci a pěstounskou péči jedním z členů stejnopohlavního páru a vymezily základní činnosti OSPOD důležité pro rámec této diplomové práce. Závěrečná podkapitola se věnovala etickým kontextům, které představila v podobě etiky samotné, přístupu k sociální práci s klientem (rodinou) a kladla důraz na pojetí role a osobnosti sociálního pracovníka, jako aktivního činitele v možnostech sociální práce.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. Kvalitativní výzkum stejnopohlavního páru a homoparentální rodiny

Tato kapitola se věnuje kvalitativnímu výzkumu stejnopohlavního páru a homoparentální rodiny. Konceptuální část této diplomové práce představila teoretická východiska právě pro tento kvalitativní výzkum. Během výzkumu bylo sledováno, nad jakými kroky k založení rodiny přemýšlejí stejnopohlavní páry a co podle nich zvolené kroky ovlivňuje nebo ovlivnilo.

Výstupy z výzkumu mohou posloužit nejen pro další homoparentální páry, které zvažují založení rodiny, ale i pro širší veřejnost jako zdroj informací a v neposlední řadě i sociálním pracovníkům, kteří se v rámci své činnosti mohou setkat s touto alternativní rodinou konstelací či pouze párem, který bude kroky zvažovat. Smyslem práce je také přispět k národnímu diskurzu o homoparentálních rodinách, a nabídnout tak další prostor k zamyšlení nad tímto tématem.

Výzkumná otázka tohoto kvalitativního výzkumu vyplývá z cíle celé práce⁶ a má být klíčovým krokem k jeho naplnění. Byla položena následovně: **Jaké jsou kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny?**

Data z výzkumu byla shromažďována ve dvojí podobě, a to v počítači autorky a v písemných poznámkách. Získané informace jsou uváděny anonymně, se záměnou jmen komunikačních partnerů/partnerek.

4.1. Časové zaměření kvalitativního výzkumu

⁶ Cíl práce: Reflektovat z pohledu sociální práce kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny.

Výzkum byl zahájen koncem roku 2012. Šlo o navázání kontaktu se stejnopohlavními páry, které by byly ochotny spolupracovat na výzkumu. Sběr dat a ukončení výzkumu proběhlo začátkem roku 2013. Hlavní aktivitou výzkumu byl polostrukturovaný rozhovor se stejnopohlavními páry (verbální i písemnou formou komunikace) s případným následným dotazováním respondentů prostřednictvím písemné komunikace.

4.2. Výběr výzkumného souboru

Pro výzkum byl kontaktován a požádán o spolupráci jeden lesbický pár, který zvažuje založení rodiny, jeden gay pár rovněž zvažující založení rodiny a jeden gay pár, který již rodinu založil. Bližší identifikace párů je uvedena v páté kapitole, která se přímo věnuje jednotlivým párům.

Pro výběr párů byla zvolena následující strategie. Jelikož v názvu práce i tématu jsou obsaženy realizované i zvažované kroky⁷, bylo vhodné jmenované kroky zastoupit i v tomto výzkumu. Lesbický pár, představuje pro práci tzv. kroky zvažované. Tedy kroky, nad kterými pár přemýšlí, které by volil pro založení rodiny nebo naopak, které přímo už předem zamítá. První gay pár představuje také kroky zvažované. Práce není zaměřena pouze na jeden typ páru, tedy pouze jen na lesbický pár, ale celkově na stejnopohlavní páry. Gay pár tedy v rámci této logiky nesmí chybět. Druhý gay pár, zde stojí jako „zástupce“⁸ pro tzv. kroky realizované. Jde o pár, který má dítě s lesbickým párem a již o něm můžeme mluvit jako o homoparentální rodině (tedy jejich kroky zvažované byly úspěšně realizované). Výběr párů tedy koresponduje s obsahovým pojetím diplomové práce.

⁷ Téma a název práce: Zvažované i realizované kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny v kontextu české rodinné politiky a možností sociální práce

⁸ Vzhledem ke kvalitativnímu pojetí (a absenci jakéhokoliv nároku na zobecnění na populaci) však není možné spolehlivé zobecnění na populaci všech stejnopohlavních párů zvažujících založení rodiny (nebo párů, které již kroky podnikly). Podle logiky případových studií však můžeme usuzovat, že v případě jiných párů může fungovat jistá analogie – a že tedy, pochopíme-li jeden nebo několik případů do hloubky můžeme lépe porozumět i případům jiným (pozn. autorky + také Hendl, 2005, s. 104, viz. Podkap. 4.3).

4.3. Metody provádění kvalitativního výzkumu

Pro výzkum byla použita metoda případové studie. Tato metoda se zaměřuje na detailní studium jednoho případu (nebo několika) prostřednictvím sbírání velkého množství dat od jednoho (několika) jedinců (Hendl, 2005, s. 104). „V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti ... Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům (Hendl, 2005, s. 104).“

Data pro výzkum byla získaná formou polostrukturovaného rozhovoru, kdy byla předložena základní sada otázek – otevřených nebo uzavřených. Odpověď respondenta, tak vyvolala další možnou otázku nebo směr zaměření dalšího rozhovoru. Před samotným rozhovorem byly páry informovány, čeho se otázky budou týkat, a rovněž byly ubezpečeny o naprosté diskrétnosti ohledně sděleného a o anonymitě výsledku. S párem č. 1 (lesbický pár - Jana a Anna) byl rozhovor prováděn s oběma dívkami současně, trval asi 45 minut. Otázky byly kladeny oběma dívkám současně a bylo na nich, která se první chopí slova. Vzájemně se doplňovaly a během rozhovoru vyvstávaly další otázky pro upřesnění pohledu na jejich situaci. Po zpracování odpovědí bylo na vyvstalé otázky odpovězeno prostřednictvím elektronické komunikace. S párem č. 2 (gay pár č. 1 - Ondřej a Pavel) byl rozhovor proveden pouze prostřednictvím elektronické komunikace, a to zasláním otázek 1. sady (tedy otázek, které byly pokládány lesbickému páru). Během zpracovávání odpovědí byly zaznamenávány nové otázky, které byly opět zaslány. Pár č. 2 psal velice rozsáhlé a pro účel práce plnohodnotné odpovědi. V jednotlivých odpovědích bylo zaznamenáno, i který z partnerů odpovídá. Ovšem zde můžeme počítat i s možným zkreslením a otázkami, zda-li se na odpovědích shodovali, nebo probíhala nezaznamenaná diskuze. Tento způsob komunikace byl s párem č. 2 zvolen z nedostatku času páru. Pár celkově nad zodpovídáním otázek strávil celkově cca 35 minut. Pár č. 3 (gay pár - Martin a Marcel) byl zapojen do výzkumu prostřednictvím telefonátu, který trval přibližně 35 minut a následného kladení otázek po

zpracování odpovědí z telefonického rozhovoru. Na otázky odpovídal pouze jeden z partnerů (Martin). Tento způsob byl zvolen opět pro časové zatížení a velkou vzdálenost.

Průběhy rozhovorů byly zaznamenávány do písemných poznámek, odkud byly shromážděné informace roztříděny a vybrány ty nejpodstatnější a nejzajímavější pro rámec této práce.

Výzkum se tedy hlavně zabýval zvažovanými (i realizovanými) kroky párů, ale pro zachování kontextu diplomové práce, se zaměřil i na mapování situace párů v kontextu rodinné politiky a následnou identifikací možností sociální práce.

Pro znalosti dané problematiky, tedy gay-lesbického rodičovství a kontext rodinné politiky a sociální práce, bylo využito studium odborné literatury. Výsledky metody jsou shrnuty v kapitole šesté, která se věnuje analýze a prezentaci výsledků.

Pro úplnost případových studií by zajisté bylo odpovídající využití též pozorování (což jako jedna z hlavních technik vedle rozhovoru nebylo fakticky možné; a jako doprovodná technika to nebylo možné v případě e-mailové a telefonické komunikace). „Terén“ výzkumu (zejména s ohledem na časové nároky) toto neumožnil. Další možnosti triangulace dat (např. s využitím poznatků o případech z jiných zdrojů⁹) by byly obtížně využitelné nejen z časového hlediska, ale i s ohledem na složitější etiku vyjednávání. Představované případové studie tedy vycházejí jedinečně z perspektivy daných párů a (v kontextualizaci) z obecnějších poznatků o problematice (představených v konceptuální části práce).

4.4. Průběh výzkumu se stejnopohlavním párem a homoparentální rodinou

Data získaná během výzkumu, tedy z rozhovorů s páry a z následného dotazování prostřednictvím písemné komunikace, jsou zachyceny v ručně psaných poznámkách a

⁹ Např. od přátel, od matky dítěte druhého gay páru, od osob, které mohly páry v rozhodování doprovázet, apod.

v počítači. Poznatky byly zpracovány, tak aby splnily náležitosti případové studie a staly se hodnotným zdrojem informací pro účel celé této práce. Účelem zpracování bylo vytěžit z dat odpověď na otázku výzkumu.

Při stanovení otázek byla použita nejprve tzv. časová osa. Která měla pomoci zmapovat minulost, přítomnost a budoucnost. Kontextovými faktory a determinující faktory pro stanovení otázek byly: čas a délka kroku, co podporuje a zabraňuje volbu kroku¹⁰. Dalšími faktory byly: procesy a zkušenosti, tedy zjišťování informací a zkušenosti. Na tomto základě vzniklo šest sérií otázek, se svým specifickým názvem pro snadnější analýzu získaných dat. Z vytvořených sad otázek poté vznikly 2 základní sady otázek, první sada pro páry, které zvažují kroky a druhá, pro pár, který již rodinu založil (základní otázky pro polostrukturovaný rozhovor). Jednotlivé otázky jsou přílohou této diplomové práce (příloha č.1.). Analýza získaných dat je obsahem šesté kapitoly.

- 0. série: Uvedení do situace

- A. série: Minulost

- B. série: Přítomnost

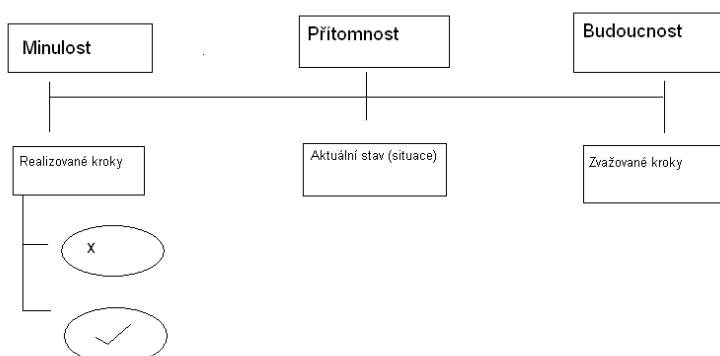
- C. série: Zvažované kroky

- D. série: Kontext rodinné politiky

- E. série: Možnosti sociální práce

¹⁰ Podpora k volbě kroku je v analýze případové studie označena jako – *významné faktory*. Zábavy ve volbě kroku jsou označeny jako – *rizikové faktory*.

Obrázek č. 1: Časová osa¹¹

0. série: Uvedení do situace

Tato série otázek sloužila pro představení páru, k popisu jejich situace. Páry byly vyzvány k tomu, aby řekly o sobě pár základních informací, svém vztahu, ale i vztazích minulých. Pro nalezení místa pro otevření diskuze nad rodinou politikou či sociální prací, zde byla otázka vztahující se na registrované partnerství. Jak vyplynulo z teoretické části, registrované partnerství může znamenat jisté omezení pro některé kroky.

1. série: Minulost

Tzv. Minulost zde představuje kroky realizované. Série otázek zjišťovala, co předcházelo současnému stavu – tedy homoparentalitě. Jaké kroky byly zvažovány a zkoušeny. Zájem této série byl i o zjištění, jak zrealizovaná rodina na sebe pohlíží (např. neúplná rodina). Zde se také otevřela otázka pro diskuzi nad rodinnou politikou.

2. série: Přítomnost

Série se zabývala aktuálním stavem páru či rodiny. O postavení jednotlivých členů mezi sebou (matka+matka+dítě atd.). Zde šlo také o zjištění informací, které pár má ohledně zakládání rodiny nebo naopak jaké informace postrádá.

¹¹ Časová osa: X = kroky zamítnuté, nezdařené
✓ = kroky zrealizované, úspěšné, zvolené, přicházející v úvahu

3. série: Zvažované kroky

Tato série se týkala párů, které založení rodiny zvažují. Nad jakými kroky přemýšlí, ale jak by i kroky potenciálně realizovaly. Zajímavé zde bylo otevření otázek nad vlastním pohledem, na takto vzniklé rodiny.

4. série: Kontext rodinné politiky a 5. série: Možnosti sociální práce

Tyto dvě série mapovaly prostory pro otevření diskuze nad rodinnou politikou a sociální prací. Dotýkala se pocíťovaných nebo zjištěných omezení nebo vnímaných a očekávaných záchytných bodů a podpor pro rodinu budoucí či současnou.

Pro další identifikaci možností sociální práce a popis obecné situace homoparentální rodiny v kontextu rodinné politiky, bylo na základě výpovědí párů určeno místo, kde tyto dva faktory jasně vyvstávají a je možné o nich diskutovat mimo rámec série 4. a 5. Tato diskuze je součástí šesté kapitoly.

Čtvrtá kapitola této diplomové práce se zabývala představením provedeného kvalitativního výzkumu stejnopohlavního páru a homoparentální rodiny. Zvolenou metodou výzkumu byla tzv. případová studie. Časové zaměření výzkumu je konec roku 2012 a začátek roku 2013. Výběr vzorku (1 lesbický pár, 2 gay páry) byl vybrán tak, aby odpovídal logice tématu diplomové práce (realizované i zvažované kroky). Průběh výzkumu seznamuje se strategií volených otázek pro jednotlivé páry. Strategie byla zaměřena na zachycení současnosti, minulosti, budoucnosti, kontextu možností sociální práce a také kontextu rodinné politiky.

5. Případové studie

Tato kapitola je věnována třem případovým studiím homosexuálních párů, které plánují založení rodiny či rodinu již založily. Rozkrývá jednotlivé kroky, popisuje objevující se významné faktory a také hledá možná místa, kde by měla právě sociální práce hledat své možnosti uplatnění.

5.1. Případová studie č. 1

První případová studie je věnována lesbickému páru, který zvažuje založení rodiny. Popisuje jednotlivé zvažované kroky, ale i názor na registrované partnerství, sociální práci a rodinnou politiku.

5.1.1. Lesbický pár

Jana (24 let) a Anna (23 let) jsou ve vztahu téměř rok. Seznámily se na internetové seznamce. Jana je pracující a Anna studentka. Zatím spolu nežijí, ale volný čas tráví spolu. Jana i Anna žijí u svých rodičů. Každá žije v jiném městě, asi tak hodinu cesty od sebe. Jana měla přítele, ale kvůli Anně se s ním rozešla. Dítě chtěla předtím i s přítelem, ale nebyla vhodná doba. Teď však chce dítě s Annou a otevřeně spolu o tom spolu hovoří. Anniny vztahy byly pouze s ženami. Po nevydařených vztazích je ráda za to, jak je Jana vyrovnaná a psychicky stabilní. Rodina dívek o zvažování nad rodičovstvím také ví a dokonce se těší na jejich děti. *Jsou nadšení, že mám konečně ženskou (Anna).*

Dívky se spolu nechtějí registrovat. Přijde jim to zbytečné. *Víc ke škodě než k užitku* (Anna). Obávají se jiného (neplnohodnotného) vnímání své osoby druhými, např. bude-li zapsáno v občanském průkazu, že jsou registrované.

5.1.2. Zvažované kroky

Mít děti, je pro dívky důležitou součástí života, na kterou se těší. *Mě fascinují malý děti, myslím, že člověk se má od nich co učit* (Anna). Dítě a tedy i založení rodiny, dívky plánují „stihnout“ do 30 let. Chtějí, ale nejdřív, být zajištěné. Plánují dvě děti. Obě by se chtěly stát biologickými matkami. Nejdřív však Jana. *Každá budeme mít svoje dítě. Ona dřív. Ted'ka jí to přešlo, díky Bohu!* (Anna). Než rodinu skutečně založí, zatím pouze zjišťují informace o podobných rodinách. Anna, se zúčastnila přednášky občanského sdružení PROUD¹². Přednáška se týkala homoparentálních rodin, kde hovořily matky již založených rodin, ale i odborníci na právo.

V současné době, se dívky nejvíce přiklání k možnosti umělého oplodnění. *To by byl ideál* (Anna). Žádné konkrétní datum či rok dívky ne zvolily pro zrealizování tohoto kroku. *Až to přijde, tak to přijde* (Anna). Ale od shromáždění informací z klinik do nástupu k samotnému oplodnění vidí horizont 2 – 3 měsíců. Jak již bylo zmíněno, obě dívky chtějí být postupně biologickými matkami. V případě anonymního dárcovství by chtěly oplodnění od stejného dárce. A však jsou si vědomé, že kliniky umělého oplodnění, tuto možnost pro stejnopohlavní páry nenabízejí. V případě anonymního oplodnění na klinice, by dívky vystupovaly jako svobodné ženy, toužící po dítěti. Zde se jim jako riskantní jeví kvalita genetického materiálu. Nevědí, jaké dárce měl např. problémy, kvalitu života a co vše by po něm dítě případně zdědilo (ve smyslu genetických predispozicí). Finanční náročnost ani konkrétní informace z klinik prozatím nezjišťovaly.

¹²PROUD – Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu. Sdružení, které své kroky směřuje k vytvoření společnosti, kde sexuální orientace a identita není rozhodující pro kvalitu života.

Lehčí situace by byla v tomto smyslu, při umělém oplodnění dárce, kterého znají. Zvažují tedy nejdříve vyzkoušet metodu tzv. domácího oplodnění. *V Mladý frontě vyšla příloha pro lesby, byla tam taková ta inseminační stříkačka, takže existuje i tato možnost (Anna)*¹³. Časový horizont je dívkám zde jasnější. Maximálně ½ roku by zkoušely tento způsob a potom by se přiklonily k umělému oplodnění na klinice. Riskantní se jim v případě domácího oplodnění zdá fakt, že otec by chtěl dítě do své péče. Pokud by tento krok byl úspěšně zrealizován, chtěly by mít s otcem dítěte (popř. dětí) stanovené pravidla. Nebránily by se střídavé péči, kterou si však představují tak, že dítě (děti) by otce samozřejmě vídalo, ale ve výhradní péči by bylo (byly) u nich. Nechtějí bránit kontaktu s otcem, ale přepokládají, že *ti chlapi o to nestojí (Anna)*.

Při zdařeném kroku umělého oplodnění a následném narození dítětem by biologická matka byla oslovována *máma* a druhá matka svým vlastním jménem. *Říkat obou máma je komplikovaný. Vyplyne to všechno, až se dítě narodí. Nevím, jestli je dobré plánovat i oslovování. Máma je první slovo dítěte, tak později třeba jména (Anna)*. V případě známého dárce by byl otec oslovován v mladším věku *strejda* a jako starší dítě by bylo seznámeno s celou situací. Samozřejmě zde dívky zdůrazňují i vztah samotného dárce, zda-li by stál o kontakt a jakékoliv oslovování.

Kdyby se ani jedné z dívek nedařilo otěhotnět a mít biologické potomky, přiklonily by se k adopci či pěstounské péči. O těchto krocích však více informací nemají. Nejspíše by více informací zjišťovaly až v době rozhodnutí pro tento krok. Vrátime-li se zpět ke zmíněnému registrovanému partnerství, dívky pouze vidím problém takového statusu právě při pěstounské péči či osvojení. Pokud by dívky chtěly mít dítě svěřené do pěstounské péče, jistě by jim registrované partnerství příliš nepomohlo a osvojení dítěte by nepřipadlo, v tomto kontextu, v úvahu. *Být pro oči státu svobodnou matkou je menší problém než mít dítě s registrovanou partnerkou (Anna)*.

¹³ Internetová podoba článku, který respondentka zminila, je dostupný na této adrese: http://ona.idnes.cz/najit-v-cesku-lesbu-tezky-ukol-poznaji-se-podle-hodinek-a-drzeni-tela-1im-/vztahy-sex.aspx?c=A100707_120109_vztahy-sex_1f

Jako podporu pro realizaci kroků, by viděly dívky možnost samotného poradenství v běžných občanských nebo rodinných poradnách. *Chtěla bych, aby pracovníci v poradnách věděli, co je podstatné pro páry, protože to člověka ani nenapadne* (Anna).

Krok, ke kterému by se jistě dívky nepřiklonily, by byl styk s mužem (ať už náhodným nebo známým).

5.2. Případová studie č. 2

Druhá případová studie je věnována gay páru, který zvažuje založení rodiny. Popisuje jednotlivé zvažované kroky, pohlížení na registrované partnerství, sociální práci a rodinnou politiku.

5.2.1. Gay pár (č. 1)

Ondřej (21 let) a Pavel (23 let) jsou ve vztahu 3,5 roku. Oba studují vysokou školu. Seznámili se na internetové seznamce. Pro oba je to nejdelší vztah, který je výjimečný právě tím, že zvažují založení rodiny. V současné době se však o založení rodiny pouze baví a ještě neplánují konkrétní kroky. *Ještě to není tak navážno, abychom se bavili, co doopravdy budeme dělat proto, abychom založili rodinu, spíše se bavíme o tom, jak bychom chtěli někdy v budoucnu děti vychovávat, kde by to bylo, jak to vyřešíme s prací a tak* (Pavel). Užší rodina Ondřeje akceptuje jeho rozhodnutí mít v budoucnu děti s partnerem a v současné době nepocítuje nějaké problémy ze strany rodičů, při realizaci zvoleného kroku, naopak vidí 100% podporu z jejich strany. *Mí rodiče by byli skvělí i jako prarodiče, takže si myslím, že se i docela těší* (Ondřej). U Pavla je situace jiná. Jeho rodiče tvoří, jak sám uvádí, silného soupeře a odpůrce homosexuálních vztahů. A proto se Ondřej vyhýbá kontaktu s jeho rodinou a snaží se tak eliminovat negativní vlivy. *Kritici se najdou vždy a všude, stejně tak jako lidé, kteří vám pomůžou a budou vás mít rádi* (Ondřej).

Ondřej s Pavlem by se chtěli v budoucnu registrovat a na registrované partnerství pohlízejí spíše jako na vyšší hodnotu než překážku. *Ano, chtěl bych se jednou registrovat. Je to závazek, je to již jakýsi status, další úroveň vztahu a vyslovení toho, že s partnerem chceš být po zbytek života, pokud možno. Jistě, že se najdou lidé, kteří vás budou diskriminovat, ale to je bohužel cena za svobodu v dnešní společnosti* (Ondřej).

5.2.2. Zvažované kroky

Založení rodiny je pro mě jedním z největších snů, co mám. Protože jsem vždy snil o tom, že budu moct předat to, co vím a to, co mě moji rodiče a prarodiče naučili, další generaci a zůstane po mě stopa na světě. Chtěl bych předat dětem to nejlepší ze sebe i z partnera, jak jen to bude možné (Ondřej).

Ondřej s Pavlem by si přáli mít dvě děti. Důležitou skutečností pro zvažované kroky je, že pár nechce žít v České republice a zemi svého budoucího pobytu chtějí vybrat i podle možností adopce pro homosexuální páry. Tudíž je hlavním zvažovaným krokem adopce. V současné době tedy hledali informace pouze o zemích¹⁴, kde je povolena adopce a registrované partnerství mělo vyšší hodnotu, než je v České republice. Touto vyšší hodnotou jsou myšlena práva, ale i společenské uznání. V uvažování nad volbou kroku k založení rodiny, zmínil pár i možnost tzv. náhradní matky. Tedy surrogátní matky, kdy jsou si však vědomi finanční nákladnosti a nemožnosti tohoto kroku v kontextu České republiky.

Pokud bychom zůstali v kontextu možností v České republice, pár by za stanovení podmínek a jistých okolností byl ochoten darovat sperma lesbickému páru, a tak založit rodinu s jiným párem. Tyto podmínky se týkají práv k dítěti, výchovy a uvedení otcovství. Avšak jsou si vědomi, že tato možnost s sebou nese jisté problémy, ať už v nedorozumění, komplikacích a porušení stanovených pravidel mezi páry. *Soužití ve čtyřech jedincích může způsobovat značné problémy. Ale já i můj partner jsme si jisti v tom, že děti mít chceme, takže stačí vymyslet, jak toho docílit (Pavel).* Chtějí se o dítě starat plně a tak, aby výchova závisela pouze na nich. *Počítám s výchovou úplnou, která bude záviset pouze na mém partnerovi a na*

¹⁴ Přehled světové legislativy v rámci homosexuality je možné nalézt na internetových stránkách INTERNATIONAL LESBIAN, GAY, BISEXUAL, TRANS AND INTERSEX ASSOCIATION (<http://ilga.org/>). Pouze pro přehled uvádíme jen několik zemí:

Společné adopce stejnopohlavními páry: Belgie, Nizozemí, Španělsko, Švédsko, Velká Británie, Dánsko a nejnověji ve Francii.

Adopce dítěte partnerky či partnera: Belgie, Dánsko, Německo, Island, Nizozemí, Norsko, Švédsko, Slovinsko, Velká Británie, Španělsko.

mě, nechci žádné polovičaté řešení (Pavel). Proto tento krok je pro pár nejméně přijatelným, ale zároveň jediným možným krokem, který vidí jako realizovatelný v podmínkách České republiky.

Ani pro jeden z výše uvedených kroků nemá pár jasnou časovou představu. Chtějí svůj budoucí zvolený krok promýšlet do detailů, ze všech možných úhlů pohledu a hlavně tak, aby vše bylo připraveno (finanční zajištění, společné bydlení a pracovní možnosti). Navíc si myslí, že i po finanční stránce se v dnešní společnosti mají mužské homosexuální páry lépe než páry heterosexuální. Až oba dokončí studium, chtějí se pustit do hledání většího množství informací. V současné době mají pocit, že informací je dostatek, ale musí se hledat.

Při zdařeném kroku, tedy adopci, by dítě oslovovalo *tátou* Pavla i Ondřeje. *Tati by říkalo mně i mému partnerovi, nemám rád takové to rozdělování rolí. Byli bychom zároveň mamka i taťka (Ondřej).*

Svoji budoucí rodinnou konstelaci označují jako rodinu, *kde nezáleží na pohlaví, ale na lásce a pocitu bezpečí, které rodiče dávají a také je vyjadřují (Ondřej).* Navíc podle mého názoru je mnohem lepší, když dítě vyrůstá v milující rodině než v dětském domově (Pavel). Pár nesouhlasí s názorem, že by se na homoparentální rodinu mělo nahlížet jako na neúplnou a už vůbec se jeho pohled neslučuje s názory, že *dítě potřebuje ten či onen vzor nebo, že dokonce dítě v homoparentálních rodinách trpí (Ondřej).* K rodinné politice nebo k jejím nástrojům se více pár nevyjadřuje z důvodu neaktuálnosti informací pro jejich současnou situaci. V okamžiku, kdy budou připraveni učinit první kroky, budou zjišťovat i nastavení rodinné politiky konkrétní země.

Pro pár je důležité vědět, že opravdu oba chtějí mít dítě, protože samotný zvažovaný a následný realizovaný krok není pro ně pouze obyčejnou a samozřejmou záležitostí. *Jediné, co by mi asi bránilo, by byla nejistota jednoho z partnerů, jestli si mají založit rodinu, nebo ne. V tomto si myslím, že musí být naprosto jasno, protože se jedná o závažný krok (Ondřej).*

Možnosti sociální práce v podobě rodinné terapie či odborného poradenství v rámci sociální práce, zvažuje pár v případě, že by si nevěděli rady v průběhu dospívání dítěte, nebo

kdyby dítě samotné hledalo své biologické rodiče. Pár se také domnívá, že *tady v, se stále na homosexuální páry dívají skrz prsty*¹⁵(Ondřej).

¹⁵ Myšleni jsou zde sociální pracovníci. I když ani jeden z partnerů nebyl doposud v kontaktu se sociálním pracovníkem.

5.3. Případová studie č. 3

Třetí případová studie je věnována gay páru, který rodinu již založil. Popisuje jednotlivé zvažované, ale i realizované kroky (ať už úspěšné nebo nikoliv), názor na registrované partnerství, sociální práci a rodinnou politiku.

5.3.1. Gay pár (č. 2)

Martin (36) a Marcel (36) jsou spolu 12 let. Oba pracují v dopravě. Ani jeden dříve neplánoval dítě, respektive založení rodiny s jiným partnerem a předchozí vztahy byly také pouze se stejným pohlavím. Martin s Marcelem se seznámili díky jejich společné kamarádce, která je také seznámila s lesbickým párem, pro které se Martin následně stal dárcem. Martin chtěl mít potomka a jeho přítel Marcel toho rozhodnutí (darovat sperma) nechal čistě na něm.

Marcel s Martinem nejsou registrováni. Prozatím nechtějí a možná časem se registrují. Výhody registrovaného partnerství spatřují např. pouze v možnostech vědět informace o partnerovi v případě hospitalizace v nemocnici. *Jinak snad ani registrované partnerství žádné výhody nemá* (Martin).

V této situaci, kdy jistou konstelaci tvoří lesbický pár - Martin - Marcel. Martin vidí pouze sám sebe jako otce dítěte (takto sebe i označuje) a Marcela do této rodinné konstelace nezahrnuje. Jeho přátelé a užší rodina vědí, že je otcem dítěte, které vychovává lesbický pár. Nikdy se přímo nesešel s negativní odezvou na tuto skutečnost.

Chlapci, který vzešel z Martinova dárcovství, jsou nyní 3 roky. Martin ho však v současné době nevidá, i když by rád. Chlapec, obě matky oslovuje *mami* a není seznámen se skutečností, že Martin je jeho biologický otec. S reálnou situací ho matky chtějí seznámit, *až se začne ptát sám, že ostatní děti mají tatínka a maminku, a on dvě maminky* (Martin).

5.3.2. Realizované kroky

Realizovaným krokem k založení této rodinné konstelace bylo umělé oplodnění. Toto umělé oplodnění proběhlo na nejmenované soukromé klinice asistované reprodukce v Brně. Budoucí biologická matka přišla na kliniku s Martinem, který představoval dárce pro oplodnění. *Bylo docela vtipné, že měla napsané ve vyšetření a zdůvodnění pro umělé oplodnění, od své doktorky, že důvodem je jiná orientace* (Martin). Podle slov Martina, se celý proces uspil, tím, že budoucí matce mělo být brzy 40 let, *tím, že byla starší, tak bylo málo vajíček* (Martin) a navíc do 40 let věku klientky, přispívá na zákrok zdravotní pojišťovna. Umělé oplodnění probíhalo několikrát a několika způsoby. Před těmito kroky budoucí matka užívá hormonální medikamenty. První způsob probíhá podobně jako při „domácím oplodnění“, kdy inseminace je uskutečněna za pomoci inseminační stříkačky. Tento pokus se však nezdařil. Druhým způsobem je mechanická úprava vajíčka, které se snáz udrží na děložní sliznici. Ani tento způsob se nezdařil. Až třetí pokus (opět jiný způsob¹⁶), který Martin nedokázal popsat, se zdařil. Celý proces na klinice se všemi jednotlivými metodami trval bezmála rok. Finanční náklady na celý proces hradily matky. Jednalo se přibližně o 100.000 Kč. Matky žádné finanční spolupodílení od Martina nevyžadovaly¹⁷.

Předchozí kroky lesbického páru

Lesbický pár před umělým oplodněním na klinice vyzkoušel i jiné kroky, které mohly směřovat k založení rodiny, avšak se nezdařily. Těmito kroky mělo být umělé „domácí“

¹⁶ Pro úplnost informací uvádíme metody asistované reprodukce z internetových zdrojů:

„**IUI - Intrauterinní inseminace:** Spermie partnera jsou upraveny (opakovaně omyty a zbaveny seminální plazmy) a poté jsou tenkým katetrem zavedeny přímo do dělohy ženy.

IVF - In vitro fertilizace: Je druh mimotělního oplodnění vajíček (oocytů), který byl vyvinut původně pro ženy s poškozenými či zcela chybějícími vejcovody, ale následně se zjistilo, že je tato metoda vhodná pro řešení většiny příčin neplodnosti.“ (Šeblová, 2010)

„**ICSI - Intracytoplasmatická injekce spermie:** Je založena na zavedení jedné spermie do zralého vajíčka. Tenkou jehlou se propíchne obal odebraného vajíčka a vsune se jedna vybraná spermie. V případě úspěšného oplození je pak další postup stejný jako u IVF, tedy kultivace embrya a přenesení do dělohy.

Dárcovství vajíček: Pokud se u pacientky nepodaří získat vlastní vajíčka nebo u ní existují genetická onemocnění sdružená s poruchami plodnosti, je možno získat vajíčka od dárkyně.“ (Ženská-neplodnost.cz, 2013)

¹⁷ Zde může samotný finanční podíl na umělém oplodnění znamenat i symbolicky vyjádření nároku na sdílené rodičovství. Tedy i bez vyjádření Martina, lze usoudit, že ženy na něj již od počátku pohlížely jako na dárce, ne však jako na spolurodiče (v paralelním rodičovství).

oplození s jiným dárcem, než byl Martin a následně i „domácí“ oplození s Martinem. Lesbický pár si zjišťoval informace od jiných homosexuálních párů, které buď už měly dítě, zkoušely také umělé oplození nebo také teprve hledaly informace. Tyto informace zjišťoval buď prostřednictvím inzerátů na serveru¹⁸ zabývajících se LGBT tematikou nebo přímým kontaktem s těmito páry. Pár měl i inzerát, ve kterém hledal dárci pro domácí způsob inseminace. *Avšak když se konkrétní člověk objevil, byl to typ člověka, se kterým nechtěly mít nic společného* (Martin).

Zkoušení domácího oplození s Martinem trvalo přibližně půl roku. Martin se pro uskutečnění toho kroku rozhodoval přibližně rok. Byl osloven párem, prostřednictvím jejich společné kamarádky. Martin hovořil o přemlouvání ze strany lesbického páru, slibu vídání dítěte, či možného ukázání potomka Martinovým rodičům. *Říkaly, že budu mít mateřský pud¹⁹ a bude mě to štít, že jsem do toho nešel, když jsem měl příležitost* (Martin). Po zdařilém oplození následoval rok až dva, kdy mohl být Martin v kontaktu se svým synem (takto ho vnímá). Ale nyní v kontaktu s párem ani synem není. Martin jako otec dítěte není zapsaný v rodném listě, takže si ani nedělá sebemenší naději, že by se např. nějakou právní cestou k němu dostal. *Ani ukázání rodičům neproběhlo. Bohužel* (Martin). Martin vnímá, že spíše pouze jedna z matek (nebiologická) nechce, aby byli v kontaktu. To je ovšem logické, protože právě ona by v něm mohla vnímat konkurenta v rodičovství (jakýkoliv pár se může rozpadnout, ale genetické příbuzenství je dané pro vždy). V postoji této partnerky (sociální matky) je též vidět odraz normy dvourodičovství²⁰ (obecného společenského tlaku – individuálně zvnitřněného – že dítě má dva rodiče); kdyby byl Martin v roli (byť nepřítomného) otce, ona by se cítila z rodičovství vytlačena (sama sebe by nímala pouze jako partnerku matky).

¹⁸ Autorka této diplomové práce následně vyhledala server www.drba.cz, o kterém Martin hovořil. Pokud se na tento server podíváte, je plný inzerátů, kde muži nabízejí dárcovství pro lesbické páry a naopak, jsou zde i ženy, které hledají dárci.

Pro představu o těchto inzerátech uvádíme jeden konkrétní:

„Hledáme pomocníka.

Ahoj, jsme lesbický pár, který už je připraven na nový přírůstek, aby naše rodina byla kompletní. Chceme mít miminko obě dvě, ale bohužel bez dárci to samy nezvládneme. Hlavně oplození chceme injekční metodou. Dárci by měl být zdravotně v pořádku, měl by mít za sebou veškeré testy a hlavně na budoucí miminko by neměl žádná práva a nebyl by zapsán do RL. Budeme se na tebe a tvou odpověď těšit“ (Drba, 2013).

¹⁹ Martin myslel souslovím *mateřský pud* velkou touhu po dítěti.

²⁰ Navzdory časným případům reálné pluriparentality, kdy jsou rodičovské role vykonávány více osobami (jako v případě rozvedených aznovusložených rodin, pěstounských rodin apod.).

Další kroky gay páru

Martin se svým přítelem dříve nezvažoval jiný krok k založení rodiny. Pěstounská péče pro ně nepřichází v úvahu a ani např. adopci, jako krok k založení rodiny, nevnímají jako vhodnou pro ně dva. Pokud by v budoucnu chtěli mít dítě, chtějí mít dostatečné finanční zabezpečení. Zvoleným krokem by bylo opět umělé oplodnění, ale (po zkušenosti) za přesně daných a stanovených podmínek. Nad konkrétní podobou kroků nepřemýšleli, ale mělo by jistě zahrnovat uznání otcovství.

Zaměříme-li se na oblast sociální práce, vidí ji pár nefunkční v několika oblastech. *Nechci házet všechny sociální pracovníky do jednoho pytle, ale myslím, že stojí více na straně matek než otců. Ať už jde o šetření v rodině během rozvodu nebo jen v jednání. Bývalý přítel měl syna s ženou a byly problémy. Matky braly jako, že jsou zlaté, a otec ne (Martin).* Pár se také domnívá, že by sociální pracovníci měli znát problematiku homoparentálních rodin a měli by umět poskytnout adekvátní informace v oblasti rodinného práva (ve smyslu homoparentálních rodin) a návaznosti na organizace zabývající se homosexuální problematikou. *Kdyby měli sami pracovníci více informací, tak by to tak neodbývali (smích). Myslím tím, kdyby s námi mohli jednat jako s rodinami, bylo by to snadnější. Protože oni sami kolikrát neví (Martin).*

6. Analýza a prezentace výsledků případových studií

Tato poslední kapitola je analýzou zmíněných případových studií. Každá případová studie je do jisté míry charakteristická svým vlastním příběhem, ale je možné v ní také objevit podobnosti s teoretickými východisky. Proto je v této analytické části vedena diskuze o aplikaci teoretických poznatků z první části diplomové práce.

6.1. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 1

V případě lesbického páru, který zvažuje založení rodiny, se na základě poznatků z rozhovoru jeví umělé oplodnění (neznámým dárcem) jako nejpříjemnější krok pro početí dítěte. Tedy upřednostnění biologického mateřství před sociálním (pěstounská péče, adopce). Sociální mateřství by přišlo v úvahu až v případě selhání možností umělého oplodnění. Zde je také upřednostnění biologického mateřství identifikováno skrze používání přivlastňovacího zájmena *své/svoje* (dítě) v případě obou dívek. Naopak nepřijatelným krokem pro založení rodiny, by byl styk s mužem (ať už neznámým nebo známým).

V rozhovoru s lesbickým párem byly následně identifikovány 3 významné faktory, které se jeví jako významné v procesu zvažování, tedy i zakládání rodiny: otec dítěte, zajištění matek a podpora ze strany sociální práce, prostřednictvím poraden. Jako významný proces byl identifikován sběr informací.

Otec dítěte je považován za významný faktor kvůli právům k dítěti a zájmu o dítě. Požadavkem je zde vyjasnění pravidel ve vztahu otec a dítě. Rizikovými faktory jsou obavy z genetického vkladu neznámým dárcem či obavy z přílišného zájmu otce o dítě, případně dožadování se výhradní péče.

Zajištění matek je jakýmsi „předkrokem“ k uskutečnění dalších kroků. Budoucí rodiče potřebují pocítit své vlastní zajištění, aby mohli zajistit i budoucího potomka.

Kontext sociální práce je spatřen v podpůrném faktoru poraden, konkrétně rodinných poraden či občanských. Mimo základní své úlohy by měly tyto poradny poskytnout informace stejnopohlavním párům ohledně změn v registrovaném partnerství a jeho výhod či nevýhod pro následné založení rodiny. Mimo jiné i informace pro páry důležité k založení rodiny, tedy o možných krocích.

Při zvažování kroků směrem k založení rodiny je významným procesem sběr informací z nejrůznějších zdrojů (přednášky, jiné páry, internetové a písemné zdroje), ale i samotná komunikace o rodičovství mezi partnery.

Faktor jako čas (či délka jednotlivých kroků) z rozhovoru vyplynul jako méně podstatný. Budoucí rodiče nepokládají tyto faktory za důležité, zde je předpokladem, že až při nezdařených krocích a náročnosti dosažení početí, by se významnost času zvětšovala.

Zaměříme-li se na diskuzi o místech, která umožní popis obecné situace homoparentální rodiny v kontextu rodinné politiky, vidíme, že budoucí rodiče svou rodinnou konstelaci chápou a považují za rodinu, tak jako jejich blízké okolí (sousedí, přátelé) a širší rodina. Avšak pro pohled rodinné politiky sebe identifikují jako svobodné matky. Zde lze uvažovat o této identifikaci skrze samotný pohled rodinné politiky, která homoparentální rodiny nikterak neidentifikuje. Dále je také třeba zmínit, že institut registrovaného partnerství je jen určitým statutem, který těmto partnerkám k ničemu nepřispívá. Tedy např. změně identifikace pro pohled rodinné politiky.

6.2. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 2

Gay pár č. 1, který zvažuje založení rodiny, považuje za nejpříjemnější krok adopci. Zde je třeba upozornit hned na několik skutečností. Pár chce žít mimo ČR a zvolenou zemi

pro svůj budoucí domov chtějí partneři vybrat podle možností adopce dítěte homosexuálním párem. Jak vyplývá z kontextu představeného v rámci teoretických východisek této práce, adopce (nebo i pěstounská péče) by neměla být považována za možnost mít dítě, tedy založit rodinu. Ale samotná adopce by zde měla stát jako možnost péče o dítě a jeho výchovy, v případech, kdy biologičtí rodiče nejsou schopni nebo nechtějí o dítě pečovat. Můžeme tedy říci, že adopce by neměla sloužit jako krok k založení rodiny. Podíváme-li se na adopci optikou současného projednávání návrhu zákona, který by měl umožnit adopci dítěte homosexuálním párem, zjistíme, že adopce pojatá tímto návrhem nemá legalizovat adopci jako krok k založení rodiny, ale umožnit stejný přístup k dítěti před zákonem a institucemi bez ohledu na biologické či sociální rodičovství. Takto pojatá adopce by se však gay páru č. 1 netýkala, protože v jejich případě zamýšlejí osvojení dítěte, které by nemělo ani k jednomu biologické vazby. Pod touto adopcí, která není v ČR realizovatelná, vidí pár i vyšší hodnotu a uznání svého otcovství, které je prakticky rovné rodičovství ve vztahu heterosexuálním.

V rozhovoru s gay párem byly následně identifikovány dva významné faktory, které se jeví jako významné v procesu zvažování, tedy i zakládání rodiny: finanční zajištění otců a samotná možnost přesídlení do jiné země. Jako významný proces byl identifikován sběr informací.

Možnost žít v jiné zemi, jejíž legislativa umožňuje adopci dítěte gay párem, je v rámci toho výzkumu klasifikována jako nejvýznamnější faktor, od kterého se odvíjí další možnosti a uvažování o situaci budoucích otců. Dále se od tohoto faktoru odvíjí i možnost komparace tuzemských možností homoparentálních párů s možnostmi v zahraničí, které byly zmíněny v rámci zvažované adopce. Finanční zajištění má přímou návaznost na předchozí faktor už jen z důvodu, že pokud pár nebude mít dostatečné finanční zajištění, nemůže odcestovat. Finanční zabezpečení je také důležité pro zabezpečení dítěte v případě uskutečněné adopce. Sběr informací jako významný proces je důležitý z pohledu nutnosti získání znalostí o dané zemi, kam se chce pár odstěhovat. Netýká se jen legislativy v kontextu homoparentality, ale i možností pracovního uplatnění, kulturního kontextu a jazykové vybavenosti.

Rizikovým faktorem je nejistota jednoho z partnerů, zda-li skutečně chce založit rodinu. Jako další rizikový faktor, který by ovlivnil realizaci jednoho z kroků, je možné

identifikovat odmítavý postoj rodiny (jednoho z partnerů) k homosexuálnímu soužití představeného páru. Tento odmítavý postoj by mohl vyústit k neochotě podporovat pár nebo mu poskytnout pomoc, což by mohlo v závěru znamenat i demotivaci k uskutečnění zvoleného kroku.

Uplatnění sociální práce se odráží v podpůrném faktoru poraden, v podobě rodinné terapie či odborného poradenství, v případě problémů během dospívání dítěte.

Faktor jako čas (či délka jednotlivých kroků) z rozhovoru vyplynul jako méně podstatný. Budoucí rodiče nepokládají tyto faktory za důležité, zde je předpokladem, že až při nezdařených krocích a náročnosti dosažení početí, by se významnost času zvětšovala.

Zaměříme-li se na diskuzi o místech, která umožní popis obecné situace homoparentální rodiny v kontextu rodinné politiky, vidíme, že budoucí rodiče svou rodinnou konstelaci chápou a považují za rodinu, tedy nepovažují se za neúplnou rodinu, jak by ji mohla spatřovat česká rodinná politika. O takové možnosti můžeme uvažovat v případě dvou skutečností: Pár bude žít mimo ČR v zemi, která uznává homoparentální rodiny i legislativně a také samotné chápání rodiny párem, ve kterém sebe sami označují jako otce a chtějí mít oba výhradní a stejné právo na své dítě.

Registrované partnerství není pro pár překážkou ve zvažovaných krocích, ale naopak je pro ně vyšší hodnotou a vyjádřením statusu. Nad tímto tvrzením bychom v rámci práce mohli uvažovat ve dvou rovinách: Protože pár bude žít v zemi, ve které tento status nemusí být překážkou k realizaci kroků, a také jisté vyjádření k přijetí své sexuální orientace a identifikace s homosexuální komunitou²¹.

6.3. Analýza a prezentace výsledků případové studie č. 3

²¹ Zde je toto tvrzení myšleno skrze změnu statusu na občanském průkazu (registrovaný), kde je člověk řazen pod jistou komunitu (homosexuálů) aniž by sám sebe takto chápal.

Případová studie gay páru č. 2 popisovala nejen zvažované kroky, ale i kroky již realizované. Analýza této případové studie tedy bude probíhat ve dvou rovinách – v rovině realizovaného kroku a v rovině dalších (budoucích) zvažovaných kroků. Kroky realizované můžeme rozdělit na krok neúspěšný, který nevedl k založení rodiny, a na krok úspěšný, který založení vedl. Neúspěšným krokem bylo umělé oplodnění „domácím“ způsobem a úspěšným krokem byla umělá inseminace na klinice asistované reprodukce. V případě toho gay páru, který by měl opět zvažovat kroky, bylo to znovu umělé oplodnění. Oplodněna takto byla žena, která žije v partnerství s jinou ženou a sníž měli rodičovství sdílet (de facto v podobě paralelního rodičovství).

Nepřijatelnými kroky pro založení rodiny by byla z pohledu páru adopce či pěstounská péče²².

Významnými faktory pro realizované kroky byla jistá pravidla či přísliby, které upravovaly vztah dítěte k dárci (otci). A druhým významným faktorem byla identifikována samotná možnost mít dítě a nehledat v budoucnu další stejně motivovaný pár. V rámci zvažovaných kroků jsou pravidla určena také jako významný faktor. Vlivem předešlých zkušeností (viz podkap. 5.3.2), by však pár pravidla více zkonkretizoval. Dalším významným faktorem v rámci zvažovaných kroků je finanční zajištění partnerů. Tento faktor byl zjištěn i u kroků realizovaných, avšak nebyl explicitně vyjádřen. Je rozpoznám v procesu finanční náročnosti procesu umělé inseminace.

Rizikovými faktory jsou zmiňovaná pravidla postavení dítě – otec a pravidla pro jejich kontakt. V případě realizovaného kroku došlo k opuštění od prvotně zamýšlených pravidel, kdy se otec mohl vídat s dítětem. Pro další zvažované kroky, kdy gay pár bude chtít další dítě, se na základě této předešlé negativní zkušenosti může stát rizikovým faktorem strach z opětovného selhání nastavení pravidel, což může být demotivující pro uskutečnění zvažovaných kroků.

²² Zde je třeba opět říci, že krok jako adopce či pěstounská péče nemůže být výhradně využíván, a tedy ani chápán jako určitý prostředek pro možnost partnerů mít dítě (ať už heterosexuálních nebo homosexuálních), ale tyto dva druhy péče zde především stojí pro dítě samotné. Tyto dva typy náhradní rodinné péče mají umožnit dítěti vyrůstat v rodinném a plnohodnotném prostředí.

Jako významný proces byl identifikován sběr informací ze strany matek dítěte, který probíhal skrze vyhledávání informací na internetu nebo poradenství s jinými páry, které již rodinu založily.

Faktor jako čas (či délka jednotlivých kroků) z rozhovoru vyplynul jako méně podstatný. Pro budoucí rodiče je důležitější samotná úspěšnost výsledku než jeho časový průběh. Limitován je pouze v případě věku, kdy za předpokladu nižšího věku je možnost částečného finančního hrazení pojišťovnou. Zde můžeme usuzovat, že významnost časového faktoru se zvyšuje s přibývajícím věkem matky, za předpokladu snížení finanční nákladnosti zvoleného kroku. Jak již bylo zmíněno, finanční zabezpečení nebylo explicitně vyjádřeno jako významný faktor, ale zde je další potvrzení jeho významnosti.

Role sociální práce je spatřena v podpurném faktoru poraden, konkrétně rodinných či občanských poraden. Sociální pracovníci, poradci či terapeuti by měli být obeznámeni s problémy a situacemi homoparentálních rodin bez ohledu na jejich legislativní uznání. Poradny by měly být schopny navázat spolupráci s organizacemi, které se zabývají homosexuální problematikou.

Zaměříme-li se na diskuzi o místech, která umožní popis obecné situace dané homoparentální rodiny v kontextu rodinné politiky, vidíme, že dárce se označuje za otce dítěte, avšak nehovoří o konstelaci společně s matkami jako o rodině. Pouze matky a dítě jsou z pohledu otce chápány jako rodina. Jinými slovy, nezahrnuje sám sebe do vytvořené rodiny, pouze sebe označuje jako otce²³. Z pohledu rodinné politiky bychom na otce s dítětem mohli pohlížet jako na neúplnou rodinu či svobodného otce, avšak zde stojí ještě dvě matky, které nejsou v rámci legislativy uznané jako rodina. Navíc označený otec není zapsán v rodném listě, takže dítě má pouze matku. Z pohledu rodinné politiky je zde identifikována svobodná matka či neúplná rodina, i když tato rodinná konstelace se za neúplnou rodinu či svobodnou matku/otce neoznačuje a ani nepovažuje.

²³ De facto v situaci předem dohodnuté jako dárcovství s jistým bonusem pro dárce, kterou si však Martin nejspíš přál vnímat tak, že se vyvine v paralelní rodičovství (co-parenting). Paralelní rodičovství však nejspíš nespádalo do představ žen (a s ohledem na právní kontext za těchto okolností ani nemohlo vzniknout jako vymahatelné).

Dále je také třeba zmínit, že institut registrovaného partnerství je jen určitým statutem, který těmto partnerům k ničemu nepřispívá. Za jedinou světlou stránkou je považována možnost získání informací o druhém z partnerů v případě hospitalizace v nemocnici (což lze ovšem zajistit i předchozím udělením souhlasu bez nutnosti uzavírat registrované partnerství).

6.4. Shrnutí výsledků

Každá případová studie použitá v této diplomové práci je ryze specifická a hluboce vypovídající o jednotlivých životech dotazovaných párů. V představených třech analýzách případových studií byly identifikovány: přijatelné kroky (zvažované, realizované), významné faktory pro podporu kroku, rizikové faktory, které od kroku odrazují, dále role faktoru, jako je čas a délka jednotlivých kroků, byly identifikovány významné procesy (především sběr informací) a kontext sociální práce a rodinné politiky. V těchto analýzách však můžeme spatřovat jisté podobnosti a skutečnosti, které se úzce podobají faktům zmíněným v teoretických východiscích této diplomové práce.

Případové studie lesbického páru, který zvažuje založení rodiny stejně tak jako gay páru, který rodinu již založil, ukazuje upřednostnění biologického rodičovství nad sociálním. Přijatelným krokem je tedy umělé oplodnění, které je také svojí významností uváděno i v teoretických východiscích. Legislativa České republiky neumožňuje páru získat legitimně dítě tímto způsobem, avšak tato metoda je za jistých podmínek (domluva s dárcem, vystupování pro kliniku jako svobodná matka) využívána. Podle zjištěných údajů z případových studií páry postupovaly následujícím způsobem: nejprve zkoušely umělé oplodnění „domácím způsobem“, po nezdařených pokusech vyhledají kliniku asistované reprodukce a jako poslední řešení zvažovaly adopci, která je však legislativně nedostupná²⁴. A mohou uvažovat pouze o adopci, pokud nejsou registrovaným párem, kdy za stanovených podmínek může dítě adoptovat pouze jeden z toho páru. Ale samotná pravděpodobnost, že dítě získá jeden z partnerů je téměř nulová, jak toto dokládá teoretické východisko (viz podkap. 2.1). Navíc jak

²⁴ Byť v některých (nejen bio-)etických ohledech méně problematická než umělé oplodnění.

již bylo zmíněno adopce či pěstounská péče zde není pro naplnění přání rodičů mít dítě, ale stojí zde především pro zabezpečení, východu a péči o dítě samotné. Adopce jako možný krok péče o dítě je přijatelný pro páry, které nežijí v České republice ze zmíněného důvodu nelegislativní možnosti tohoto kroku a dále zmíněným upřednostněním biologického rodičovství.

Zde je na místě uvést významné faktory pro podporu volby kroku umělého oplodnění, a to především stanovení pravidel pro další komunikaci mezi otci – matkami – dítětem. Konkrétněji jde o úpravu styku s dítětem či úpravu práv dárce (otce) k dítěti a dále zapsání/nezapsání otce do rodného listu dítěte. Obavy z nároků otce na dítě v případě případové studie lesbického páru se nepřímo podobají skutečností zaznamenaným v případové studii gay páru, který realizoval kroky směrem k založení rodiny. Pokud jsou podmínky nastaveny tak, že jeden z biologických rodičů může být postaven mimo péči např. nezapsáním do rodného listu, může dojít k naprostému odstranění jednoho z biologických rodičů z života dítěte. Naopak také neujasněná pravidla v případě zapsání otce dítěte do rodného listu, může být zdrojem problémů v rámci výhradní péče o dítě. Páry jsou si těchto komplikací vědomi a potvrzují tak teoretické východiska v této oblasti.

Dalším významným faktorem je finanční zabezpečení, které je vyjádřeno explicitně v podobě finančního zabezpečení rodiny (potomků), ale i implicitně v podobě finanční nákladnosti v případě umělého oplodnění na klinice asistované reprodukce.

Nepřijatelné kroky se liší mezi samotnými páry podle pohlaví a podle situace, zda-li jde o pár, který kroky zvažuje či již kroky realizoval. Konkrétně tedy nelze jasně vymezit nepřijatelný krok. V případě žen je nejméně přijatelným krokem adopce. V případě mužů, kteří zvažují kroky, je nejméně přijatelný krok mít dítě společně s lesbickým párem. A v případě mužů, kteří již kroky realizovali je nejméně přijatelným krokem opět zmíněná adopce. Zde lze však říci, že páry upřednostňují výhradní péči a proto jsou tedy nejméně přitažlivými kroky ty, které by tuto výhradní péči neumožnily.

Časová délka jednotlivých kroků není zachycena v teoretických východiscích, ale z výzkumu vyplynula jako významný faktor ve dvou případech. V případě přibývajících věku se významnost časového faktoru zvyšuje (z důvodu finanční úlevy či možnosti oplodnění). A

v druhém případě se významnost času také zvětšuje a to při nezdařených krocích a náročnosti dosažení početí.

Kontextu sociální práce je zachycen v několika možnostech, které vyjadřují samotné páry. A ukazují se i nová místa, kde by mohla sociální práce rozšířit své možnosti. Vzniklé homoparentální rodiny či páry, které směřují k této situaci se shodují v názoru, že sociální pracovníci by měli znát problematiku homoparentálních rodin a umět poskytnout adekvátní informace, v návaznosti na služby (např. odborné poradny, sdružení aj.). Dále se shodují v pocíťovaných obavách z kontaktu se sociálním pracovníkem z důvodu možné diskriminace na základě jejich orientace. Tyto předsudky vůči sociálním pracovníkům, nejsou dány přímo z vlastní zkušenosti dotazovaných párů, ale často jsou dokládány na příkladech, které slyšeli. Dalším možným zdrojem předsudků může být vžitý i mediální obraz *zlého sociálního pracovníka (úředníka), který odebírá děti rodičům*. Sociální práci se tu ukazuje možnost většího posílení svého kladného obrazu, právě zdůrazňováním etických východisek své práce, které byly i uvedeny v teoretických východiscích této diplomové práce.

V kontext rodinné politiky jsou homoparentální rodiny označovány nebo spatřovány jako neúplné či pouze svobodné matky/otcové. Rodinná politika a legislativa České republiky, jak z uvedených teoretických východisek vyplývá, staví homoparentální rodinu do neviditelné pozice. Členové homoparentální rodiny však sami sebe nepovažují za svobodné matky/otce či členy neúplné rodiny, ale naopak svou rodinnou konstelaci nazývají rodinou. Nedefinují sebe skrze nastavení společnosti, ale skrze svoje vztahy a vazby. Zastávají v rodině role dvou matek/otců. Takto uvažují jednak při zvažování kroků, které by vedly k založení rodiny, ale jsou takto popisovány i v situaci reálné homoparentality.

Nastavení rodinné politiky by mělo přehodnotit svůj postoj a pohled na jiné rodinné konstelace. Rodinná politika by neměla rodiny měnit podle svých nástrojů, ale měnit by měla právě svůj pohled a přizpůsobovat nástroje skutečným a existujícím rodinám. V kontextu této optiky je dále třeba zmínit, že páry si toto nastavení uvědomují, a to nejen v oblasti rodinné politiky, ale i v oblasti rodinného práva, kde možnost registrovaného partnerství je pro ně spíše pouze vyšší hodnotou než výhodou (jako je tomu u heterosexuálních párů). Možným *svítáním* pro homosexuální páry či homoparentální rodiny je projednávání návrh zákona,

který by mohl umožnit adopce dítěte jednoho z partnerů. Protože samotné páry vědí, že sociální rodič stejného pohlaví nemá stejná práva jako biologický. Tímto zákonem by se vyřešilo mnoho problémů, do kterých se dostávají homoparentální rodiny (např. v případě hospitalizace dítěte/jednoho z rodičů, úmrtí biologického rodiče aj).

Závěr

Předkládaná diplomová práce se zaměřila na stejnopohlavní páry, které směřují k založení rodiny, a na samotné homoparentální rodiny. Cílem práce bylo **reflektovat z pohledu sociální práce kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny**. Kontextem pro vypracování byla rodinná politika. Důležitým mezikrokem k naplnění cíle byl kvalitativní výzkum (případová studie) příběhu a situace konkrétních párů (jednoho lesbického a dvou gay párů), které plánují či již podnikly kroky k rodičovství. Výsledky pak byly reflektovány v kontextu poznatků o sociální práci a rodinné politice.

Práce popisovala homosexuální pár jako legitimní součást současné společnosti. Poukázala také na překážky této legitimizace a popsala známé reprodukční strategie homosexuálních párů. Dále se dotýkala právního postavení stejnopohlavního páru, ať už registrovaného, nebo nikoliv a hledala možné implikace pro postavení rodiny v čele s párem osob stejného pohlaví. Poukázáním na skutečnost, že se pro legislativu stávají homoparentální rodiny „neviditelné“, byla homoparentální rodina postavena na úroveň neúplné rodiny a skrze toto nové postavení byly představeny možnosti užití nástrojů rodinné politiky a dále možností sociální práce. Možnosti sociální práce s rodinou v situaci reálné homoparentality či směřující k této možnosti byly popsány prostřednictvím poradenství, přímé pomoci a podpory v podobě zajištění konkrétní služby pro rodiny s dětmi. Práce věnovala pozornost adopci a individuální pěstounské péči, stejně tak činnostem poskytovaným v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Věnujeme-li se tématu homosexuality, homoparentálních rodin či sociální práce, která se dotýká, byť už okrajově těchto témat, nesmíme zapomínat na etické kontexty a samotnou osobnost sociálního pracovníka. Proto tato dvě témata se stala obsahovou náplní předkládané diplomové práce.

Diplomová práce byla teoreticko-výzkumného charakteru a zvolenou metodologií pro kvantitativní výzkum se stala tzv. případová studie. Samotná případová studie předpokládá, že prozkoumáním jednoho případu lze porozumět jiným podobným případům. Proto byla případová studie složena ze tří studií. Konkrétně ze dvou stejnopohlavních párů, které uvažují

nad založením rodiny a jednoho stejnopohlavního páru, který rodinu již založil. Teoretická východiska práce byla využita pro tvorbu výzkumu a zároveň komparaci s výsledky studie.

Výsledky případové studie můžeme shrnout do následujících bodů:

- ⌚ Mezi zvažované i realizované (zároveň nejvíce preferované) kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny patří ty, které vedou k výhradní péči o dítě (tedy např. umělé oplodnění známým či neznámým dárce). Tento krok vždy vyžaduje ze strany párů jasně daná pravidla pro úpravu kontaktů, vztahů a práv mezi matkami – otci – dítětem.
- ⌚ Navzdory své legislativní neviditelnosti se páry považují za rodiny, samy sebe tak označují. V případě zvažování kroků, označují budoucí vzniklou konstelaci také jako rodinu. Nenahlízejí na sebe jako na svobodné matky/otce či neúplné rodiny.
- ⌚ Registrované partnerství je páry vnímáno pouze jako vyšší hodnota, která nemá nějaké zvláštní výhody, a partneři neinklinují k uzavírání partnerství před založením rodiny.
- ⌚ Vzniklé homoparentální rodiny či páry, které směřují k této situaci, se shodují v názoru, že sociální pracovníci by měli znát problematiku homoparentálních rodin a umět poskytnout adekvátní informace, v návaznosti na služby (např. odborné poradny, sdružení aj.). Dále se shodují v pocíťovaných obavách z kontaktu se sociálním pracovníkem z důvodu možné diskriminace na základě jejich orientace.

Mottem této diplomové práce byl citát od Paula Pearshalla (podle Federace rodin²⁵, 2011): „Náš nejzákladnější instinkt není o přežití, ale o rodině. Většina z nás by dala svůj vlastní život za přežití člena rodiny, přesto vedeme až příliš často, náš každodenní život, jako bychom považovali svoji rodinu za samozřejmost.“ Je třeba si uvědomit, že člověk navzdory své sexuální orientaci má instinkty jako každý jiný a mít děti a založit rodinu není až tak

²⁵ Federace rodin za světový mír a sjednocení

samozřejmé a vždy jednoduché. Sociální práce by v těchto případech měla poskytnout svoji podporu a pomoc bez ohledu na sexuální orientaci klienta nebo utvoření rodinné konstelace a tento způsob jednání silně zdůrazňovat, tak aby nebyla vnímaná jako možný zdroj diskriminace. Na úrovni konkrétního přístupu individuálního sociálního pracovníka to samozřejmě nemusí znamenat, že pracovník bude párům aktivně pomáhat k rodičovství. Stejně jako v případě jiných otázek a problematik i tady platí požadavek vyváženosti a schopnosti reflexe. Žádný sociální pracovník na sebe nemůže brát rozhodování za vlastní klienty – měl by je naopak provázet jejich situací při zohlednění jejich vlastní odpovědnosti. Sociální pracovník se ovšem nemá stávat ani automatickým plnítelem přání klientů (neměl by ani např. navzdory svému přesvědčení usilovat o jakousi falešnou neutralitu; měl by si uvědomit a reflektovat vlastní postoj k problematice z pohledu odborného i pohledu vlastního svědomí či názoru). Oblast (rodinného) poradenství v případě stejnopohlavních párů a homoparentálních rodin je v tomto směru oblastí poměrně náročnou – avšak v principech se neliší od „běžnějších“ oblastí práce s páry a rodinami.

Stejně tak nastavení rodinné politiky by mělo přehodnotit svůj postoj a pohled na jiné rodinné konstelace. Rodinná politika (*policy*) by neměla rodiny měnit podle svých nástrojů, ale měnit by měla právě svůj pohled a přizpůsobovat nástroje skutečným a existujícím rodinám. Jakožto politika ve smyslu *politics* je však v obrovské míře závislá i na obecném (veřejném) mínění, včetně ideologických aspektů.

Výstupy z výzkumu by měly posloužit nejen pro další stejnopohlavní páry, které zvažují založení rodiny, ale i pro širší veřejnost jako zdroj informací a v neposlední řadě i sociálním pracovníkům, kteří se v rámci své činnosti mohou setkat s touto alternativní rodinou konstelací či pouze párem, který bude kroky zvažovat. Smyslem práce je také přispět k národnímu diskurzu o homoparentálních rodinách, a nabídnout tak další prostor k zamyšlení nad tímto tématem.

Anotace

Tématem této diplomové práce jsou zvažované i realizované kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny v kontextu české rodinné politiky a možností sociální práce. Předmětem práce jsou homosexuální páry, respektive jejich kroky, které směřují nebo směřovaly k založení rodiny. **Cílem této diplomové práce je reflektovat z pohledu sociální práce kroky homosexuálního páru směrem k založení rodiny.** Práce je koncipována jako teoreticko-výzkumná a doplněná přílohou se základními otázkami pro rozhovor s homosexuálními páry. Pro výzkumnou část byla zvolena metodologie kvalitativního výzkumu, konkrétně se jedná o případovou studii.

Klíčová slova

Rodina, homoparentální rodina, homosexuální pár, rodinná politika, sociální práce

Abstract

The topic of this thesis are considered and implemented steps of a homosexual couple towards a starting of a family in the context of Czech family policy and possibility of a social work. The subject of this work are homosexual couples, respective their steps that lead or led up to starting a family. **The aim of this thesis is to reflect from the perspective of social work steps of a homosexual couple towards a starting of a family.** This work is conceived as a theoretical research and supplemented by annexes with basic questions for interview with homosexual couples. For the research was chosen the methodology of a qualitative research, specifically the case study.

Keywords

Family, homosexual couple, homoparental family, family policy, social work

Seznam literatury a pramenů

ČT24 (2013): Sněmovna diskutuje: Mohou si čeští homosexuálové osvojit dítě? [online]. Dostupné 21.5.2013 z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/228410-snemovna-diskutuje-mohou-si-cesti-homosexualove-osvojit-dite/>

Drna.cz (2013): Lesbický koutek. Lesbická a gay rodičovská seznamka. Lesbický pár – Hledáme dárcce [online]. Dostupné 29.3.2013 z www.drba.cz/index.php?item=rodicovska_seznamka&kat=hledame_darce&cid_inzerat=1574

Důrasová, S. (2008). *Postoje k možnostem adopce homosexuálními páry* (Bakalářská práce). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická.

Erath, P. (2008). Theory building, research and knowledge transfer in social work. In Adams, A., Erath, P., Jovelin, E. (Eds.). *Social work and Science – an uneasy relationship?* (s. 11-26). Eichstatt (Germany): ISIS.

Federace rodin za světový mír a sjednocení (2011): Citáty o rodině – Paul Pearshall [online]. Dostupný 30.4. 2013 z <http://www.federacerodin.cz/index.php/citaty-o-rodine>

Hanuš, P. (2007). Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. *Sociální práce/ Sociálna práca*. 1/2007 (s. 5-6).

Hátlová, P. (2011). Náhradní mateřství: Náhradní matky porodily už i u nás desítky dětí [online]. Dostupné 19.3.2013 z <http://nahradni-materstvi.webnode.cz/news/nahradni-matky-porodily-uz-i-u-nas-desitky-deti/>

Hawkins, P., Shohet, R. (2004). *Supervize v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Holub, M., Šlapák, M., Štastná, A. (2010). Možnosti vlivu politik na porodnost ve vyspělých zemích a postavení rodin s dětmi ve společnosti a v systému sociálního zabezpečení. In Holub, M. (Ed.), *Teoretické možnosti podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění* (s. 11 – 29). Praha: VÚPSV.

Honzák, R. (2011). Etické kodexy. In eiss, P., Srnec, J., Honzák, R., Mužík, V., Stella, M., Klapilová K. ... Wagnerová, I. *Etické otázky v psychologii* (s.75-94). Praha: Portál.

Hrušáková, M., Králíčková, Z. (1998). *České rodinné právo*. Brno: Masarykova univerzita, Doplněk.

Hubálek, S., Koťová, M. (2011). Quo vadite, etické teorie? In Weiss, P., Srnec, J., Honzák, R., Mužík, V., Stella, M., Klapilová K. ... Wagnerová, I. *Etické otázky v psychologii* (s.43-52). Praha: Portál.

Chaloupková, J. (2010). Proměny rodinných a profesních startů: úvodem. In Chaloupková, J. (Ed.), *Proměny rodinných a profesních startů* (s. 13-22). Praha: Sociologický ústav AV ČR.

International lesbian, gay, bisexual, trans and intersex association (2009): Adoption by couples [online]. Dostupné 29.4.2013 z ilga.org

Janošová, P. (2000). *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum.

Kopřiva, K. (1997). *Lidský vztah jako součást profese: Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. Praha: Portál.

Kuchařová, V. (2006). Rodiny a rodičovství v prostředí ohroženém sociálním vyloučením [online]. Dostupné 19.3.2013 z http://www.czech-ggs.cz/file/102/sbornik_kucharova_brno_2006.pdf.

MacEachern, P., Payne, O. N. (2006). Multiple parents – challenging our concept of parent. Presentation to Carleton County Law Association Family Law Institute [online]. Dostupné 19.3.2013 z http://www.nelligan.ca/e/pdf/Multiple_Parents.pdf.

Martin, C. (2003). La parentalité en questions perspectives sociologiques. Rapport pour le Haut Conseil de la Population et de la Famill. Rennes: Centre de recherche sur l'action politique en Europe [online]. Dostupné 13.3.2013 z <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/034000552/0000.pdf>.

Matoušek, O. (2003). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O. (2007). Typologie sociálních služeb podle cílových skupin. In Matoušek, O. Matoušek, Holdinská, K., Průša, L. *Sociální služby* (s. 79-99). Praha: Portál.

Matoušek, O., Koldinská, K. (2007). Úvod. In Matoušek, O. Matoušek, Holdinská, K., Průša, L. *Sociální služby* (s. 9-16). Praha: Portál.

Mitchell, E. (2010). *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Praha: ČVUT.

MPSV (2004): Národní zpráva o rodině [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

MPSV (2005): Národní koncepce rodinné politiky [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

MPSV (2013a): Rodina a ochrana práv dětí – Aktivity k podpoře rodiny [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z <http://www.mpsv.cz/cs/14471>

MPSV (2013b): Rodina a ochrana práv dětí – Finanční podpora rodiny [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z <http://www.mpsv.cz/cs/14470>

MPSV (2013c): Sociální služby [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z <http://www.mpsv.cz/cs/9>

MPSV (2013d): Formy náhradní rodinné péče [on-line]. Dostupné 29. 1. 2013 z <http://www.mpsv.cz/cs/14501>

MPSV (2013e): Legislativa a systém sociálně-právní ochrany [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z <http://www.mpsv.cz/cs/14304>

Navrátil, P. (1998). Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*. 34, 1/1998. (s.37-50).

Navrátil, P. (2001). Antiopresivní přístupy. In Matoušek, O., Šustová, J., Kodýmová, P., Šiklová, J., Tomeš, I., Navrátil, P., Macek, Z., Musil, L., *Základy sociální práce* (s. 237 – 244). Praha: Portál.

Navrátil, P. (2001). Vybrané teorie sociální práce – Současné pojetí a dilema disciplíny. In Matoušek, O., Šustová, J., Kodýmová, P., Šiklová, J., Tomeš, I., Navrátil, P., Macek, Z., Musil, L., *Základy sociální práce* (s. 183 - 192). Praha: Portál.

Navrátilová, J. (2007). Role sociálních služeb v rodinné politice. *Sociální práce/ Sociální práce*. 1/2007. (s. 106-114).

Nedbálková, K. (2002). Alternativní rodinné modely aneb Rodiny lesbických matek a rodiny gay otců [online]. Dostupné 19.3. 2013 z http://http://www.stud.cz/index.php?option=com_rokdownloads&view=folder&Itemid=49&id=15

Nedbálková, K. (2011). *Matky kuráže. Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Novosad, L. (2009). *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál.

O'Donnell, K. (1999). Lesbian and gay families – Legal perspective. In Jagger, G., Wright, C. (Eds.). *Changing Family Values: Difference, Diversity and the Decline of Male Order* (s. 77-97). London: Routledge.

Padrnos, J. (2005). Sociologie a psychologie rodiny. In Veselá, R., Hrušáková, M., Padrnos, J., Schelle, K., Zezulová, J.(Eds.), *Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy* (s. 9-52). Praha: EUROLEX BOHEMIA.

Pearshall, P. Citát: Náš nejzákladnější instinkt, není o přežití, ale o rodině... [online]. Dostupný dne 26. 2. 2013 z <http://http://www.federacerodin.cz/index.php/citaty-o-rodine>

Pechová, O. (2005): Biologické příčiny homosexuality a jejich ideologické souvislosti [online]. Dostupné 8.4. 2013 z <http://www.bengales.cz/vedecke-studie/biologicke-priciny-homosexuality-a-jejich-ideologicke-souvislosti.html>.

Pechová, O. (2009). Diskriminace na základě sexuální orientace [online]. E-psychologie: Elektronický časopis ČMPS. Roč. 3, č.3, s. 1-16. Dostupné dne 26. 2. 2013 z <http://e-psycholog.eu/pdf/pechová.pdf>

Petrová, I. (1997). *Neúplné rodiny v současných společenských podmínkách*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Polášková, E. (2009). *Plánovaná lesbická rodina. Klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. Brno: Masarykova univerzita.

Proud (2013): PROUD – Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu [online]. Dostupné 3. 3. 2013 z <http://www.proudem.cz>

Radimská, R. (2003) Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho. *Sociologický časopis*, 2003, Vol. 39, No. 5. (s. 667–685).

Sanders, S., Hoffman, K. (2010). Ethics education in social work: comparing out comes of graduate social work students. *Journal of Social Work Edukation*, Winter 2010, č. 46 (1), s. 7-22.

Singly, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Sobotková, I. (2012). *Průvodce rodičovstvím*. Brno: Adamira.

Sokolová (2009). Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*. vol. 45, č. 1, s.15–145.

Sokolová, V. (2004). „A co děti?...“ : Gay a lesbické rodičovství. In Formánková, L., Rytířová, K. (Eds.), *ABC feminismu* (s. 81-96). Brno: NESEHNUTÍ.

Soulgayte (2010): Soulgayte – psychologická poradna a pomoc pro muže a ženy s nevěštinovou citovou a sexuální orientací. Psychologická gay poradna, psychologické/psychoterapeutické poradenství Praha [online]. Dostupné 29. 1. 2013 z <http://www.soulgayte.cz>

Spejkal, P. (2011). *Náhradní mateřství* (Studentská vědecká odborná činnost). Praha: Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta.

Šeblová, N. (2010): Asistovaná reprodukce: metody umělého oplodnění [online]. Dostupné 22.6.2013 z <http://www.ordinace.cz/clanek/asistovana-reprodukce-metody-umeleho-oplodneni/>

Šrajer, J., Musil, L. (2008). Dimenze životní situace rodiny. In Šrajer, J., Musil, L. (Eds.), *Etické kontexty sociální práce s rodinou* (s.9 - 48). Olomučany: Albert.

Tomeš, I. (2001). Sociální politika, sociální služby a sociální práce. In Matoušek, O., Šustová, J., Kodýmová, P., Šiklová, J., Tomeš, I., Navrátil, P., Macek, Z., Musil, L., *Základy sociální práce* (s. 155 – 181). Praha: Portál.

Úlehla, I. (1999). *Umění pomáhat*. Praha: Slon.

VPSM (2007): Analýza stavu lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-pravni-organy-vlasy/rlp/sexualni-mensiny/pracovni-skupina-pro-otazky-sexualnich-mensin-24225/>

Yarhouse, M. (1999). Social cognition researching on the formation and maintenance of stereotypes: Application to marriage and family therapists working with homosexual clients. *American Journal of Family Therapy*. Apr-jun99, vol. 27 (2), s. 149-161.

Zákon o důchodovém pojištění. Zákon č. 155/1995 Sb. v účinném znění ke dni 29. 1. 2013.

Zákon o nemocenském pojištění. Zákon č. 187/2006 Sb. v účinném znění ke dni 29. 1. 2013.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon č. 111/2006 Sb. v účinném znění ke dni 29. 1. 2013.

Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením. Zákon č. 329/2011 Sb. v účinném znění ke dni 29. 1. 2013.

Zákon o rodině. Zákon č. 94/ 1963 Sb. v účinném znění ke dni 4. 2. 2013.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon č. 359/ 1999 Sb. v účinném znění ke dni 4. 2. 2013.

Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění ke dni 4. 2. 2013.

Zákon o státní sociální podpoře. Zákon č. 117/1995 Sb. v účinném znění ke dni 29. 1. 2013.

Ženská-neplodnost.cz (2013): Metody asistované reprodukce (ART) [online]. Dostupné 22.6.2013 z <http://www.zenska-neplodnost.cz/asistovana-reprodukce>

Přílohy

Příloha č. 1: Základní otázky pro polostrukturovaný rozhovor

1. sada: Kroky závažové

- ~ Jak jste spolu dlouho?
- ~ Jak jste se seznámili?
- ~ Plánoval/a jsi rodinu s jiným partnerem?
- ~ Jak dlouho zvažuješ/zvažujete mít rodinu?
- ~ Plánuješ/plánujete registrované partnerství?

- ~ O jakých krocích jste uvažovali/y?
- ~ Zjišťujete nebo zjišťovali jste si nějaké informace k možnostem založení rodiny?
- ~ Co by podpořilo váš zvolený krok?
- ~ Jak dlouho myslíte, že bude probíhat realizace kroku k založení rodiny?
- ~ Jak vnímáte založení rodiny? Jak to bude vnímat vaše rodina (vaši rodiče), okolí a přátelé?
- ~ Co by Vám bránilo k jednotlivým krokům?
- ~ Který z kroků zamítáte?
- ~ Kdyby se váš zvažovaný krok úspěšně zrealizoval, jak by vás oslovovalo dítě?
- ~ Popiš představu o zrealizovaném kroku, který vidíš nejpříjemněji.

- ~ Je nějaká situace, kdy bys vyhledal pomoc sociální pracovnice/ pracovníka?
- ~ Vidíš nějaké problémy ve smyslu kontaktu s úřady/ sociálními pracovníky?
- ~ Vidíš nějakou podporu ze strany sociální práce pro rodinu?
- ~ Když si představíš rodinnou politiku, jaké vidíš postavení homoparentální rodiny?

2. sada: Kroky realizované

- Jak dlouho jsi se svým přítelem? Jak jste se seznámili?
- Jak dlouho jsou spolu maminky chlapce?
- Jste registrovaní?
- Jsou registrované maminky?
- Jak jsi poznal maminky?
- Tvůj současný partner souhlasil, aby jsi byl dárcem?
- Chtěl jsi předtím dítě s jiným partnerem?
- Přemýšlel jsi, že by ses stal otcem jiným způsobem?
- Plánovaly maminky dítě s jiným mužem?
- Chápal jsi sebe, svého přítele a syna jako rodinu?
- Jsi zapsán v rodném listě chlapce?
- Jak chápou maminky tuto rodinnou konstelaci?
- Víš, jak syn oslovuje druhou maminku? Jak říká tobě ?
- Vídáš se teď s maminkami a synem? Podílíš se nějak na jeho výchově?
- Jakým způsobem došlo k oplodnění?

- Setkal ses někdy ty nebo maminky s negativní reakcí na svoji orientaci či vaši rodinu?
- Jak to brala tvoje rodina a okolí, že jsi otec?
- Hledal jsi nějaké informace ohledně homosexuálních rodin?

- Setkal ses se sociálním pracovníkem v rámci vaší rodinné konstelace?